

Osmansko zaposjedanje napuštenih utvrda uz Hrvatsku i Primorsku krajinu 1620-ih – 1640-ih

Nakon dugotrajne ekspanzije, osmansko napredovanje na ugarsko-hrvatskom prostoru suzbijeno je tijekom Dugog rata 1593 – 1606, odnosno potpisivanjem Žitvanskog mirovnog sporazuma. Od tog trenutka pograničje između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva postaje stabilnije i bez osobito velikih teritorijalnih promjena sve do početka Velikoga bečkog rata 1683 – 1699. Međutim, iako velikih teritorijalnih promjena nije bilo, ipak je u međuvremenu dolazilo do određenog zauzimanja, odnosno gubitka teritorija s obiju suprotstavljenih strana. Iako se iz makroperspektive takve teritorijalne promjene nisu smatrale nepremostivim problemom dostatnim za prekidanje mirovnog sporazuma i pokretanje općeg rata, one su na hrvatskom prostoru bile od velike sociopolitičke važnosti. Upravo je na prostoru Hrvatske i Primorske krajine u razdoblju od 1620-ih do 1640-ih došlo do osmanskog zauzimanja niza napuštenih utvrda, smještenih između suprotstavljenih imperija, koje su prema Žitvanskom mirovnom sporazumu morale ostati puste i nezaposjednute. Takav razvoj događaja izazvao je poprilično negodovanje Habsburgovaca, tada silno opterećenih sukobima u Tridesetogodišnjem ratu (1618 – 1648), te potom i opreznu vojnu reakciju habsburške strane. U ovom radu prikazat će se kako se ta osmanska ekspanzija odvijala te kakve su bile reakcije s habsburške strane.

1.

Period 17. stoljeća još je uvijek nedostatno istraženo razdoblje hrvatske povijesti, barem kada je riječ o krajiškom prostoru te u usporedbi s mnogo bolje istraženom epohom dugotrajne i dramatične osmanske ekspanzije koja se protegla do kraja 16. stoljeća. U period konsolidacije nakon 1606. Hrvatsko-slavonsko Kraljevstvo ušlo je s područjem od tek oko 17 000 km², opisanim poznatom frazom „ostaci ostataka nekoć velikog i slavnog Hrvatskog Kraljevstva“. Iako još uvijek ne sasvim formalno, hrvatski teritorij tada je podijeljen na prostor na kojem je ustrojen krajiški obrambeni sustav – Hrvatsku i Primorsku, Bansku i Slavonsku krajinu te na preostali teritorij na kojem nije ustrojen krajiški, odnosno kapetanijski obrambeni sustav, a za koji će se kasnije ustaliti termin „civilna Hrvatska“. U ovom radu fokusirat će se na prostor Hrvatske i Primorske krajine koje su, u promatranom periodu i unatoč aktivnom mirovnom sporazumu, bile poprište intenzivnih pograničnih sukoba.

U međunarodnom pogledu, promatrani događaji odvijali su se u sjeni Tridesetogodišnjeg rata na europskom prostoru (1618 – 1648), ali i dugotrajnog razračunavanja između Osmanskog Carstva i Safavidskog Carstva na istoku.¹ Ta dva aspekta izrazito su važna za razumijevanje imperijalnih pozicija i djelovanja, pri čemu se ipak može iščitati onodobna asimetrija moći. Naime, bez obzira na to što su u promatranom periodu oba imperija bila u svojevrsnoj ravnoteži te suočena s vlastitim internim i eksternim izazovima, iz habsburškoga gledišta bilo je ključno održavati mir dok su Osmanlije, iako su se i sami suzdržavali od velikih napadnih djelovanja koja bi ugrozila mirovni sporazum, ipak zauzeli proaktivniji i ofenzivniji stav.² Osmanlije su zauzimali napuštene utvrde na ničijoj zemlji koje su prema mirovnom ugovoru, takvima trebale i ostati, ali i prostor koji je habsburška strana smatrala svojim teritorijem. Nastojali su iskoristiti nevolje suparnika pa su tako prikryveno, a ponekad i otvoreno pomagali protuhabsburšku stranu tijekom Tridesetogodišnjeg rata. Vojna aktivnost osmanskih pograničnih snaga u takvom kontekstu bila je ne samo tolerirana već ponekad i poticana.³

Djelovanje im je olakšavala činjenica da su i habsburške krajiške postrojbe sudjelovale u Tridesetogodišnjem ratu. Tako je senjskom natkapetanu Hansu Albrechtu Herbersteinu u ožujku 1644. naređeno da s polovinom svojih vojnika

¹ Ta faza osmansko-safavidskog sukoba trajala je od 1623/1624. do potpisivanja mira u svibnju 1639. CEVRIOĞLU 2015: 10. Osmansko Carstvo ratovalo je 1620 – 1621 i na poljskom prostoru. PÁLFFY 2013: 741. Osmanlije su 1645. zaratili i s Mlečanima, a izraženiji ofenzivniji stav prema Habsburgovcima zauzeli su tek dolaskom Mehmed-paše Ćuprilića na mjesto velikog vezira 1661. VALENTINITSCH 1974: 93. U promatranom periodu Osmanlije su imali i ozbiljnih unutarnjih problema izbijanjem tzv. dželalijskih ustanaka te je nastupila „financijsko-gospodarska i kriza vlasti“. PÁLFFY 2010: 156. O Tridesetogodišnjem ratu literatura je opsežna pa ovdje upućujem na sljedeće kapitalno djelo i priloženu bibliografiju: WILSON: 2009.

² Stoga, recimo, nije ni bilo osobita habsburškoga vojnog odgovora na povećan broj osmanskih upada na hrvatski prostor 1622 – 1623. ROTHENBERG 1960: 66. Rothenberg navodi da se, uz balast Tridesetogodišnjeg rata, nastojao održati mir pod svaku cijenu jer je stanje na krajištu bilo takvo „that no prudent strategist would have considered it as the base for military operations“. Isto: 68. Treba naglasiti da u osmanskoj državno-pravnoj terminologiji nije bilo pojma ekvivalentnog europskoj sintagmi „ničija zemlja“ (*terra nullius* u rimskom pravu), već se koristio pojam *serhad* koji je mogao označavati pojas čardaka prema neprijatelju, ali i cijeli pogranični sandžak ili čak beglerbegluk, a uključivao je i pojas ničije zemlje. ŠARIĆ 2010: 104-105.

³ CEVRIOĞLU 2015: 3. Tako je, recimo, u listopadu 1621. vladaru javljeno da je „polovica plaćenih krajiških Turaka“ stacioniranih naspram Hrvatske krajine otišla u Ugarsku – očito pružiti asistenciju ugarskim pobunjenicima. Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-913. Zbirka preslika na papiru, Croatia et Vindica, Croatia (dalje: HR-HDA, Croatia), mikrofilm D-1943, br. 9, listopad 1621. U ožujku 1632. Tržački javlja da su Osmanlije primili naredbu da se pripreme kako bi dolaskom proljeća mogli pomoći Švedanima. Isto, mikrofilm D-1946, br. 2, ožujak 1632. Zanimljivo je i pismo koje je Marko Bogdanić, vicekapetan u Otočcu, 16. lipnja 1646. uputio Vuku Frankopanu Tržačkom, *Generale vze Horuaczkę, y Primorzke krayne*, u kojem referira na okupljanje osmanskih postrojbi, za koje se nije znalo kuda će krenuti *ter iedni Turczy gouore, date napomoch Cezaru a drugi gouore, da chie Suedu*. Arhiv Republike Slovenije, Deželni stanovi za Kranjsko, (dalje: SI AS 2, DSK), fasc. 300a, kut. 500, 1r.

bude spreman ako bude bilo potrebno poslati ih na ugarsko ratište protiv erdeljskoga kneza Györgyja Rakoczyja, iako je Herberstein smatrao da bi takav potez ostavio krajište ispražnjeno u vrlo nepovoljnu trenutku. Naime, Osmanlije su u tom periodu pojačali svoju vojnu aktivnost i na kopnu i na moru te je Dvorsko ratno vijeće u Grazu naredilo zapovjedniku Hrvatske i Primorske krajine Vuku Frankopanu Tržačkom da pomno motri na situaciju, ali i da Osmanlijama ne daje povoda za vojno djelovanje.⁴

Iako se Tridesetogodišnji rat gotovo i nije prelio na hrvatski prostor, ta velika europska drama imala je ozbiljne posljedice i na onodobno hrvatsko društvo.⁵ Prije svega, velik problem predstavljalo je masovno novačenje u carsku vojsku na cjelokupnom hrvatskom prostoru, čime su tisuće vojnika odmarširale na europska ratišta, ostavljajući u vojnom pogledu oslabljen domicil.⁶ Iako do sada istraženi izvori sugeriraju da je veći broj vojnika u Tridesetogodišnjem ratu dolazio s prostora Slavonske krajine, i Hrvatska krajina dala je svoj obol. Tako je, primjerice, u listopadu 1620. zapovjednik Hrvatske krajine trebao staviti na raspolaganje 100 arkebuzira, 50 husara i 100 haramija.⁷ Vojnici s područja Senjske natkapetanije sudjelovali su u sukobima s Gáborom Bethlenom, kao i oni koje je u kolovozu 1621. novačio senjski vojvoda Vicko Hreljanović.⁸ On je i početkom 1622. unovačio 300 vojnika iz Senja i odveo ih na austrijski prostor.⁹ Do 1632. broj hrvatskih konjanika u Tridesetogodišnjem ratu narastao je na 9000 – 10 000, a čini se da ni pješaka nije bilo malo. Iako su u sastavu hrvatskih postrojbi služili i pripadnici raznih drugih naroda, novačenje na hrvatskom prostoru bilo je toliko ekstenzivno da su hrvatsko-slavonski staleži, prilikom novačenja koje je 1632. provodio pukovnik Luka Hrastovački, protestirali protiv takve prakse, lamentirajući da već „tisuće“ ratuju izvan „zemlje“ koja je pogođena prošlogodišnjom gladu te je ugrožena od

⁴ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1949, br. 3 i 4, ožujak 1644.

⁵ O hrvatskim vojnicima u Tridesetogodišnjem ratu vidi: KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1874; BALLAGI 1884; BAUER 1941; HREN 2017; STANIĆ 2018. Njemački povjesničar mlađe generacije Michael Weise objavio je u posljednjih nekoliko godina vrijedne prinose istraživanju uloge hrvatskih vojnika na njemačkom prostoru u Tridesetogodišnjem ratu. Vidi: WEISE 2017; ISTI 2019; ISTI 2020.

⁶ Na hrvatskom su prostoru tijekom rata vojnike novačili i Bavarci, salzburški nadbiskup te Španjolci. Tako, recimo, u veljači 1622. bavarski vojvoda izdaje Hansu Ruprechtu Pfilbergu patent za novačenje 100 arkebuzira *in Crab*. (aten). HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1943, br. 9, veljača 1622. Istog mjeseca jedan patent izdao je i salzburški nadbiskup. Isto, br. 18, veljača 1622. Novačenje se nastavilo do kraja rata pa su tako Španjolci 1647. novačili vojnike na Hrvatskoj i Primorskoj krajini, ali i u *ganz Damatien*. Isto, mikrofilm D-1950, br. 1, ožujak 1647.

⁷ HR-HDA, HR-HDA-913. Zbirka preslika na papiru, Croatica et Vindica, Vindica (dalje: HR-HDA, Vindica), mikrofilm D-2010, br. 32, listopad 1620.

⁸ Isto, br. 53, kolovoz 1621.

⁹ Isto, mikrofilm D-1943, br. 7, ožujak 1622.

Osmanlija i Ugra. Ipak, u kolovozu je Hrastovački okupio 3000 ljudi samo na Slavonskoj krajini/slavonskom prostoru.¹⁰ Vlada je, pak, naredio da se novačenje mora dopustiti, ali obećao je da će na Portu poslati „posebnog poslanika“ koji će „osigurati podpuni mir između Turaka i Hrvata“. Tražio je da mu se i pisano pošalju „sve nepravedne provale i otimanja portinih podanika na našoj strani“.¹¹ No, bez obzira na proteste, novačenje se nastavilo i 1633, 1634. i 1636, a u veljači 1637. došlo je do još jedne masovne regrutacije.¹² Odlazak velikog broja vojnika s onodobnog hrvatskog prostora u Tridesetogodišnji rat otvarao je Osmanlijama manevarski prostor za prekogranične upade i zauzimanje praznih utvrda, u čemu ih nije sprječavao ni aktivni mirovni sporazum.

Iako su krajiški zapovjednici imali pravo, odnosno obvezu reagirati na osmanske napade, habsburškoj je strani održavanje mira predstavljalo imperativ. Budući da su i habsburški krajišnici, radi odmazde ili pljačke, vršili upade na osmanski teritorij, zapovjednici su morali uložiti velik napor ne bi li ih u tome spriječili. Međutim, nerijetko su u tome sudjelovali i sami krajiški zapovjednici, kao što pokazuje jedan primjer iz Slavonske krajine. Naime, krajem listopada 1620. koprivnički vicekapetan Juraj Mandić izvijestio je zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića da su Osmanlije zarobili troje lokalne te troje djece iz Sigetca, zbog čega je morao trpjeti sramotu do povratka svojih vojnika s pohoda protiv Gábora Bethlena. Međutim, Mandić je naglasio da kada se njegovi ljudi vrate, *ako bogh da, hochu ze fantity* [osvetiti – nap. a.], *kako ja budem mogal*.¹³ Osvetnički ili pljačkaški upadi na osmanski teritorij načelno su se kažnjavali smrtnom kaznom, ali takve su presude nerijetko bile ublažene ili su pak izrečene, ali na kraju ne i izvršene. Kada je nakon jednoga osmanskog upada na brinjski prostor otočki poručnik Petar Gračanin uzvratilo provalom odreda od 40 ljudi na osmanski teritorij, svim akterima bila je izrečena smrtna kazna. Međutim, nakon raznih molbi i apela ipak su pomilovani.¹⁴ Prekogranični upadi nastavili su se bez obzira na prijetnju smrtnom kaznom. Budući da su od 1620-ih osmanski napadi na Hrvatskoj i Primorskoj

¹⁰ IVIĆ 1926: 57.

¹¹ SMIČIKLAS 1879: 141.

¹² HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1947, br. 2, veljača 1937.

¹³ LOPAŠIĆ 1885: dok. LXV, 99-100.

¹⁴ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1946, br. 1, travanj 1633. Treba napomenuti da su, iako je velika uskočka epopeja završila ili barem išla prema svojem kraju, Senjani i dalje izvodili razne pomorske i kopnene prepade protiv Osmanlija i mletačkih podanika u Dalmaciji, što je, dakako, bilo protivno mirovnim sporazumima i zabranjeno. Mlečani su se žalili, habsburška vlast naređivala je istrage i zabrane takva djelovanja, ali prepadi su se i dalje nastavili. Npr. Isto, mikrofilm D-1945, br. 2, ožujak 1627; br. 12, svibanj 1627. Čini se da su napadi bili učestali 1631. Primjerice, u lipnju je oko 200 Senjana upalo u *Murlacko* (Isto, mikrofilm D-1946, br. 4 i 6, lipanj 1631), pa zatim ponovno u kolovozu (Isto, mikrofilm D-1946, br. 1, kolovoz 1631) i sl. Krajem ožujka ili početkom travnja 1634. stotinjak Senjana upalo je na osmanski teritorij i otelo velik broj stoke (Isto, mikrofilm D-1947, br. 5, travanj 1634).

krajini postajali sve češći, pitanje izvršenja odmazda, odnosno represalija postalo je sve složenije i aktualnije te se opetovano tražila odluka vladara o tome je li to dopušteno ili ne.¹⁵

Najčešće je zapovjednicima, prije svega Vuku Frankopanu Tržačkom kao najodgovornijem pojedincu u krajiškoj nomenklaturi, naređeno da se suzdržavaju od represalija do daljnjih naredbi, s izuzetkom situacija u kojima su Osmanlije uhvaćeni *in flagranti uiolentia*. Tako je Tržačkom u ožujku 1634, i to u kontekstu stanovitih *Confusionen*, kada se oko 3000 ličkih i krbavskih „Turaka“ pripremalo za napad na Vinodol, naređeno da, unatoč prijetnji, onemogućava neprijateljstva prema Osmanlijama do daljnje vladarske odluke. Mogao je i morao reagirati isključivo ako je neprijatelja zatekao pri izvršenju samog „nasilnog čina“. Na kraju su Osmanlije odustali od planirana nauma jer su dvojica Vlaha iz njihovih redova prebjegla na habsburški teritorij pa su strahovali da su im planovi otkriveni.¹⁶

Dakle, iako su odmazde i upadi na neprijateljski teritorij bili zabranjeni, zapovjednici su, naravno, imali obavezu i dužnost braniti krajište. Kada su u svibnju 1622. Osmanlije izveli čitav niz napada na Hrvatskoj krajini – iz Senja su odveli u zarobljeništvo 18 osoba, iz Brinja 3 tesara, iz Zvečaja 2 osobe, a s 400 vojnika provalili do Slunja te likvidirali tamošnjeg vojvodu i 3 vojnika – Tržačkom je bilo dopušteno pokušati spasiti zarobljenike, ali i izvesti „zaslužene represalije“.¹⁷ Ovdje se vjerojatno podrazumijevala vojna akcija protiv Osmanlija na prostoru percipiranom kao habsburški teritorij, ali nije isključeno da je Tržačkom dopušten i ograničen upad na obližnje osmansko krajište.

Treba naglasiti da je i habsburška strana, unatoč svojem defenzivnom pristupu, u trenucima većih neprijateljstava poduzimala ekstenzivne i koordinirane napade na cijelom osmansko-habsburškom pograničju ili se barem o tome ozbiljno promišljalo. Kada su Osmanlije 1626. opsjeli Novigrad u Ugarskoj, promptno je izdana naredba da se s „otvorenim pohodom“ opsada razbije te da se iz svih ugarskih pograničnih utvrda pustošenjem i drugim prepadima djeluje protiv Osmanlija. Dakle, planirao se koordiniran napad na cijeloj pograničnoj fronti. Dvorskom ratnom vijeću u Grazu naređeno je da zapovjednike Hrvatske i Slavonske krajine pozovu u Graz te se posavjetuju oko toga može li se iz njima podređenih utvrda također učiniti određena diverzija ili se ipak treba pričekati. O rezultatima savjetovanja trebalo je iscrpno

¹⁵ Dvorsko ratno vijeće u Grazu tražilo je od vladara u studenome 1625. *resolution* o tome je li Tržačkom dopušteno izvršiti *represalien*. HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1945, br. 1, studeni 1625.

¹⁶ Isto, mikrofilm D-1947, br. 6, ožujak 1634. Napadi se ipak nisu smirivali. Već isti mjesec Osmanlije su četovali oko Oštarije i Slunja. Oštariju su namjeravale napasti postrojbe iz Novog i Bihaća, ali čini se da se sve na kraju svelo na trosatno „čarkanje“ sa slunjskom posadom. Isto, br. 11, ožujak 1634.

¹⁷ Isto, mikrofilm D-1943, br. 2, svibanj 1622.

izvijestiti cara jer je postojala bojazan da će bosanski paša, koji se sa svojim snagama s ugarskog prostora vraćao na zimski kvartir, prilikom povratka nanijeti velike štete „krajini i zemljama“. Trebalo je pronaći načina kako ga u tome onemogućiti.¹⁸

Dakle, vojnopolitički odnosi Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva u promatranom periodu definirani su Žitvanskim mirovnim sporazumom iz 1606, koji je dodatno potvrđen u Neuhaüselu 1608, Beču 1615, zatim 1625. u Gyarmatu te 1627. i 1642. u Szönyju.¹⁹ Žitvanskim mirovnim sporazumom habsburška je strana prvi put, i to nakon dugotrajna ratnog sukoba bez očiglednog pobjednika 1593 – 1606, bila prihvaćena kao ravnopravn(ij)i akter habsburško-osmanskih razračunavanja.²⁰ Nakon osmanske dominacije u 16. stoljeću, spomenutim mirovnim ugovorom nastupio je period određene ravnoteže između dvaju imperija na ugarsko-hrvatskom pograničju koji će trajati do 1680-ih, kada je slomom osmanske opsade Beča 1683. pokrenuta dugotrajna kontraofenziva koja će eliminirati osmansku vlast iz velikih dijelova Ugarske i Hrvatske. No, unatoč posustajanju osmanske teritorijalne ekspanzije, tijekom cijeloga promatranog perioda na habsburškoj je strani i dalje prisutan gotovo akutan strah od daljnijega osmanskog prodora prema europskom središtu. Ta se bojazan osobito manifestirala tijekom dramatična perioda Tridesetogodišnjeg rata.

Prema temeljnom načelu mirovnog sporazuma, svaka strana imala je pravo zadržati ono što je u ratu stekla. Milan Kruhek navodi da je taj osnovni princip uspješno implementiran jer „s obzirom na jasnoću temeljnog načela mirovnih pregovora, nije bilo većih problema u rješavanju graničnih pitanja“.²¹ S druge,

¹⁸ Isto, *Croatica*, kut. 7, svežanj 15, Beč, 26. listopada 1626, 564-566.

¹⁹ ÚJVÁRY 2007: 141-142. Čini se da ugovor iz Gyarmata uopće nije formalno ratificiran s osmanske strane, dok onaj iz Szönyja jest. O toj problematici vidi: CEVRIOĞLU 2016: 72. O razgraničenjima između Habsburškog i Osmanskog Carstva na hrvatskom prostoru u periodu od 1606. do 1791. vidi i katalog izložbe *Povijesne granice Hrvatskog Kraljevstva 1606.-1791.* KRUHEK 2004.

²⁰ „In the western front, the last war against the Habsburgs between 1593 and 1606 had lasted far too long for too little gain. The disappointment with the shortcoming Ottoman military technology in face of the better trained and more experienced European soldiers who were relatively more at ease with firearms was already enough of a setback. However, the novelty following the war lay in the fact that the concluding Zsitva-Torok Treaty sealed the official Ottoman acceptance of diplomatic equality between the Habsburg Kaiser and the Ottoman Sultan, although the latter de facto abstained from treating their neighbours as equals until 1699.“ CEVRIOĞLU 2015: 9-10. Paula Sutter Fichtner, pak, navodi: „The peace of Zsitva-Torok, which ended the conflict in 1606, had the elements of a working compromise, with each side open to serious negotiation. The Habsburg regime persuaded Constantinople to accept a one-time payout of 200,000 ducats in exchange for cancelling the humiliating annual tribute. The sultan recognized the emperor and his successors as his equal. The agreement also bound both signatories and their successors for twenty years“. SUTTER FICHTNER 2008: 58.

²¹ KRUHEK 1991: 47. Vidi i MAŽURAN 1998: 178-179. Mažuran navodi da se „Granica između Hrvatske i Osmanskog Carstva sa širokim pojasom opustjelog prostora i ničije zemlje, nije mijenjala do kraja osmanske vladavine“ Isto. Međutim, u istoj knjizi ipak spominje osmansko zaposjedanje napuštenih utvrda na hrvatskom prostoru, što zapravo proturječi prethodnoj tvrdnji. Isto: 229.

pak strane, Helfried Valentinitzsch tvrdi da je i nakon potpisivanja mirovnog sporazuma ostao niz otvorenih pitanja, prije svega problem nejasna razgraničenja na ugarskom prostoru.²² I ovaj rad pokazuje da pitanje razgraničenja nije bilo do kraja riješeno ni na hrvatskom prostoru, odnosno da se problematika razgraničenja vrlo brzo nametnula kao goruća tema.

Sâm mirovni sporazum sadržavao je 17 članaka i bio je potpisan na period od 20 godina, počevši od 1. siječnja 1607. Uključivao je zabranu četovanja i prekograničnih upada, implicirao raspuštanje hajdučkih i dobrovoljačkih postrojbi, obostran prestanak napada na pogranične utvrde te oslobođanje zarobljenika. Obje strane obvezale su se da neće štiti odmetnike koji se ne pridržavaju odredbi mirovnog sporazuma, a habsburška strana pristala je jednom zauvijek isplatiti „dar“ u visini od 200 000 forinti. Ono što je za temu ovog rada važno jest odredba prema kojoj je jednoj i drugoj strani dopušteno obnavljati postojeće utvrde, ali zabranjeno graditi nove. Nadalje, ozbiljniji granični prijepori bili su pod ingerencijom „vrhovne carske vlasti“, dok su manji granični sporovi potpadali pod ingerenciju hrvatskog bana i „kapetana turskog“.²³ Na prostoru Hrvatske krajine pogranična problematika bila je pod ingerencijom zapovjednika Hrvatske krajine Vuka Frankopana Tržačkog, odnosno Dvorskog ratnog vijeća u Grazu. Tržački je, naravno, komunicirao s osmanskim lokalnim zapovjednicima – „begom u Lici i Krbavi“, kojeg je ne jednom opominjao da se prestane s nedopuštenim prelascima osmanskih podanika na habsburški teritorij ili zauzimanjem praznih utvrda.²⁴

Nakon potpisivanja mirovnog sporazuma izvršeno je razgraničenje na terenu, čime je, navodi Kruhek, Hrvatska prvi put stekla „međunarodno priznatu granicu prema Turskoj Carevini“. Kruhek nastavlja kako je razgraničenje sa sjevera prema jugu išlo od „Drave nasuprot Vizvara na mađarskoj strani, istočno od Đurđevca i Kloštra, jugozapadno prema Zdencima na rijeku Ilovu, a Ilovom dalje prema Savi“ te da je habsburška strana zadržala u ratu oslobođenu Moslavinu, dok je Jasenovac ostao u osmanskome posjedu. Dalje je, prema Kruheku, razgraničenje išlo Savom do utoka Blinje te njome prema Keglevičevoj utvrdi u Blinji, zatim zapadno, s Hrastovicom i Gorama u habsburškom, a Vindolom u osmanskome posjedu, pa između Steničnjaka, koji se nalazio u habsburškom, te straža u Boviću, koje su se nalazile u osmanskome posjedu. Zatim je „granična međa“, nastavlja Kruhek, u luku išla na Koranu, s time da je prostor između Barilovića, Skrada i Budačkog ostao u osmanskim rukama jer su ga držali tijekom rata te Koranom do Slunja, koji se nalazio nasuprot osmanskim Furjanu i Drežniku. Iznad Gradinskog jezera na Plitvičkim jezerima podignuta je habsburška stražarska kula, a razgra-

²² VALENTINITZSCH 1974: 94.

²³ KRUHEK 1991: 47-48; KLAJČ 1975: 580-581.

²⁴ Npr. komunikacija s osmanskome stranom spominje se u sljedećem izvoru: HR-HDA, Croatica, kut. 7, fasc. 17, Graz, 9. kolovoza 1638, 34. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na cara.

ničenje je dalje išlo prema Korenici, s Mrsinjem u osmanskome posjedu, te pored Prozora i preko Homoljačkog Polja prema Gackoj dolini. Otočac i Prozor ostali su na habsburškoj, a Kosinj na osmanskoj strani pa je „granica podijelila Gacku od Like“. Razgraničenje je od Kosinja išlo zapadno na velebitske obronke, čime je cijela Lika sa starom Buškom županijom pripala Osmanlijama. Od Velebita je razgraničenje išlo do Obrovca i Zrmanje.²⁵

I prilikom potvrđivanja Žitvanskoga mirovnog sporazuma 1625. u Gyarmatu, određeno je da Nikola Frankopan Tržački, bivši ban i jedan od mirovnih povjerenika cara Ferdinanda II, točno utvrdi *granice* „između hrvatskog kraljevstva i bosanskog vilajeta, zatim da se sporazumije o nekim pograničnim gradovima, koji su bili prije razvaljeni, a obje su ih stranke nedavno protiv članaka utanačenoga mira iznova podigle. Radilo se poglavito o gradovima Drežniku i Tržcu, koje bijahu Turci obnovili, o Gradcu i još jednome, koji biše sa kršćanske strane sagrađeni“.²⁶ I prilikom potvrđivanja mirovnog sporazuma 1627. u Szonyju definirano je da će, počevši od 12. siječnja 1628, posebno povjerenstvo utvrditi „granice hrvatsko-bosanske“ te da će se novopodignute palanke srazniti sa zemljom. Nikola Frankopan Tržački ponovno je trebao zastupati kralja, a egerski paša Mehmed sultana.²⁷ Radoslav Lopašić navodi da je nakon potvrđivanja mirovnog sporazuma u Szonyju u rujnu 1627, imperijalna *međa* na području današnje Banije, Korduna i Bosanske krajine išla od Bihaća na Izačić, Bužim, Gvozdansko, Stari Novi, Zrin i Kostajnicu.²⁸ Lopašić ne spominje ličko-krbavski dio pograničja.

Međutim, problem s ovakvim definiranjem razgraničenja leži u konceptu linearnosti, kojeg tada na terenu ipak nije bilo, barem ne u ovako preciznom obliku. Unatoč činjenici da je razgraničenje provedeno na temelju utvrda, ali i rijeka, jezera i sl., svakako moglo precizno/ije određivati doseg nečije vlasti pa se donekle može govoriti i o postojanju određene naznake linearnije međe, tada se još uvijek i bez obzira na apliciranu terminologiju, primarno radilo o zonalnom karakteru razgraničenja. Uostalom, izvori jasno pokazuju da habsburška vlast, krajiški vojni zapovjednici, ali i članovi obitelji Frankopan nisu odustali od pretenzija prema nekadašnjim habsburškim i/ili frankopanskim utverdama koje su stajale napuštene na ničijoj zemlji. Budući da su se ranije nalazile na hrvatskom prostoru, habsburška je strana i dalje smatrala da se, barem neke od njih, nalaze na njihovu teritoriju, o čemu će biti riječi dalje u tekstu. Da je razgraničenje bilo tako precizno povučeno kao što se navodi u Kruhekovu radu, cijeli taj prostor ničije zemlje bio bi i formalno u osmanskome posjedu te zauzimanje napuštenih utvrda i kolonizacija tog terena ne bi izazivala prijepore o kojima je u ovom radu

²⁵ KRUHEK 1991: 48.

²⁶ GÉVAYa 1837: 4; KLAJIĆ 1916: 241.

²⁷ KLAJIĆ 1916: 241.

²⁸ LOPAŠIĆ 1943: 31.

riječ. Uostalom, Kruhek navodi da je Drežnik već nakon Žitvanskog mira, ako može pripao Osmanlijama, iako se to dogodilo tek 1620-ih, o čemu će također biti riječi dalje u tekstu. Pod ingerencijom pojedine vlasti trebale su se, prema logici stvari, nalaziti posjedi koji su pripadali određenoj utvrdi, no historiografija još uvijek nije precizno utvrdila koji bi to bio teritorij za pojedinu utvrdu. Pojedine isturene utvrde nedvojbeno nisu ni zadržale svoje stare gabarite, osobito one koje su stajale u depopuliranom ambijentu. Također, ponekad se u izvorima ili literaturi općenito navodi da je *međa išla prema* ili *išla na* određenu utvrdu, bez bližeg definiranja rute. Dakle, razgraničenje na pograničju tada je još uvijek zonalnog, a ne linijskog karaktera.

No, utvrde su definitivno predstavljale najzorniji marker dosega nečije vlasti. Iako je hrvatsko plemstvo uglavnom smatralo da utvrde treba braniti, tijekom cijelog 16. stoljeća prisutan je princip napuštanja neobranjivih ili, u strateškom pogledu, manje važnih utvrda, bez obzira na njihov položaj i arhitektonski profil. Ponekad su demotivirane posade same predavale utvrde neprijatelju u zamjenu za slobodan izlazak iz tih „kloпки“, kao što su ih znali nazivati, a ponekad su ih krajiške posade samoinicijativno napuštale i/ili uništavale a da ih Osmanlije (neposredno) nakon toga nisu htjeli ili mogli zauzeti. Takve utvrde stajale su nezaposjednute i zapuštene između zaraćenih strana, koje – iako su (povremeno) tvrdile da se one nalaze na njihovu teritoriju, dakle i u njihovu vlasništvu – nisu imale snage ili smjelosti zauzeti ih. Budući da su napuštene fortifikacije predstavljale potencijalnu sigurnosnu ugrozu, osobito za u defenzivi stojeću kršćansku stranu, habsburške su vlasti ne jednom naredile njihovo rušenje. Uostalom, bilo je lakše braniti manji broj utvrda – ako su, naravno, bile održavane – zaposjednute dovoljnim brojem vojnika, naoružane i opskrbljene. Upravo su nakon velikih osmanskih uspjeha na promatranom prostoru od 1570-ih neke utvrde ostale prazne, a neke je porušila sama krajiška uprava.²⁹ Nakon desetljeća intenzivnog ratovanja mnoge od tih utvrda ostale su, i nakon Žitvanskog mira 1606, napuštene između zaraćenih strana.

²⁹ Tako je npr. u travnju 1584. do temelja porušena Brekovicica ne bi li se spriječilo da je Osmanlije zauzmu i zaposjednu. Identično se namjeravalo učiniti i s Topličkim Turnjem kod Bihaća. LOPAŠIĆ 1884: dok. XC, 131. Brekovicicu i Toplički Turanj namjeravao je još sredinom 1582. srušiti bihaćki kapetan Obritschan. HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1914, br. 11, lipanj 1582. Nadalje, dok su se šumski dijelovi ponegdje uklanjali da bi se zadobila bolja vidljivost prostora prema neprijateljskoj strani, osobito oko utvrda, stražarskih postaja i uz komunikacije, na drugim mjestima šume su namjerno ostavljene da se šire i rastu jer su se tako stvarale prepreke teško prohodna šumskog areala. Budući da su šume na pograničju predstavljale važan strateški faktor, mađarski povjesničar András Vadas navodi da u izrazito pograničnim zonama nije bilo toliko ciljanog i sustavnog uništavanja šuma jer je drveće predstavljalo važan element zatvaranja prostora i osiguranja rijeka, podizanja stražarnica i fortifikacija te važan energetski resurs. VADAS 2014: 252. Postojale su razne varijante pristupa tom problemu. Vojni inženjer Giovanni Pieroni u izvještaju iz 1639. naveo je za jednu zaravan u okolici Oštarije da tu „odmah započinju planine i šume koje se htjelo posjeći kako bi se onemogućila turska konjica, jer se vjerovalo da će prolaz moći [po potrebi] zatvoriti i osigurati“. KRMPOTIĆ 1997: 182.

Same po sebi utvrde nisu tako mnogo vrijedile ako okolni prostor nije koloniziran, odnosno demografski stabiliziran. Kolonizacija je stoga imala izraženu stratešku sastavnicu jer se naseljavanjem određena prostora ojačavao vojni potencijal pojedine strane, dok je, s druge strane, depopulacija ili iseljavanje pograničnog stanovništva degradiralo vojni potencijal one strane koja je pretrpjela takve demografske gubitke.³⁰ Oba imperija nastojala su, dakle, kolonizirati (svoje) prazne pogranične prostore, s time da su u promatranu periodu Osmanlije uglavnom nastojale zadržati kršćansko stanovništvo na svojem pograničju, dok ih je habsburška strana nastojala privući i potaknuti na prelazak na kršćanski teritorij.³¹

Kao što je navedeno, potpisivanjem mirovnog sporazuma pogranični sukobi nisu prestajali.³² Štoviše, upadi na neprijateljski teritorij (sada su se poduzimali primarno ne radi osvajanja prostora, već radi akvizicije plijena) s manje od 4000 ljudi i bez uporabe topova nisu se percipirali kao kršenje odredbi mirovnog sporazuma.³³ Iako su se takvi upadi izvodili s obiju strana, habsburškoj je strani već desetljećima održavanje mirovnog sporazuma predstavljalo imperativ. Tako je, recimo, nakon produživanja mira u Szonyju 1627, vladar naredio Dvorskom ratnom vijeću u Grazu da se mir mora poštovati te da se krajišnici moraju sasvim suzdržavati od upada na osmanski prostor.³⁴ Ta naredba prosljeđena je Tržačkom, koji je ubrzo obznanio mirovni sporazum na cijelom krajištu.³⁵ Mirovni sporazumi

³⁰ U demografskom kontekstu svakako treba, uz političke i ratne okolnosti, apostrofirati i epidemije. Na području srednje Europe 1625. bjesnila je kuga. Kakve je posljedice ostavila na hrvatske i susjedne zemlje, trebalo bi tek utvrditi. Gubici stanovništva izazvani epidemijama mogli su imati izravne vojnopolitičke posljedice. LOPAŠIĆ 1879: 32.

³¹ Kuriozitet je da je u travnju 1642. grof Strasoldo javio grofu Dietrichstainu da se neki od Vlaha naseljenih na posjedu Nikole Frankopana Tržačkog žele naseliti u devastiranoj Akvileji. Senjski natkapetan izvještavao je da tih Vlaha nema više od 200 i da su svi pravoslavne vjere (*Grüechischen Glaubens*) te da ako je vladar već odlučilo naseliti Akvileju „s takvim ljudima“, neće nedostajati katoličkih Vlaha iz Osmanskog Carstva koji žele prijeći na habsburšku stranu. HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1949, br. 8, travanj 1642.

³² Unatoč takvu pristupu, pogranični sukobi oko sredine 17. stoljeća bili su vrlo intenzivni. Radoslav Lopašić tvrdi da nikad na krajištu nije bilo „tako živahno komešanje i četovanje, kao sredinom sedamnaestog vieka, osobito od ono doba, kad se pojavise na Krajini pjesmom toli proslavljeni ‘Turci Krajišnici’: Mustajbeg Lički i buljukbaša (četovođa) Mujo Hrnjica od Kladuše“. LOPAŠIĆ 1943: 85. To je, naravno, primarno osjetilo pogranično stanovništvo. Nikola Frankopan Tržački u jednom je izvoru iz travnja 1631. naveo da su Osmanlije u periodu od godine dana tijekom aktivna mirovnog ugovora, iz/oko kaštela Zvečaj na Mrežnici odveli u ropstvo 12 „cijelih kuća ili obitelji“. HR-HDA, Croatica, kut. 7, svežanj 16, travanj 1631, 468. Njegov brat Vuk Frankopan Tržački u svojem odgovoru, pak, navodi da te osobe nisu zarobljene zbog nemara straža na rijeci Mrežnici, već zato što su odlazile dalje od stražarskih postaja po drvo i sijeno. Uostalom, navodi Vuk, i njegovi i podanici grofova Zrinskih tog su ljeta često naokolo zarobljavani. Isto, Karlovac, 17. rujna 1630, 472.

³³ ROTHENBERG 1960: 64-65.

³⁴ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1945, br. 6, rujna 1627.

³⁵ Isto, br. 4, listopad 1627. Prigovora o upadima na osmanski teritorij bilo je i kasnije. Npr. Isto, br. 7, siječanj 1628.

i prekidi neprijateljstava očito su se svaki put javno obznanjivani, kao što je to bio slučaj i u svibnju 1646, kada je uz zvuk bubnja na Hrvatskoj i Slavenskoj krajini trebalo javno obznaniti te diseminirati 20 primjeraka proglašenja o prekidu neprijateljstva koje je potpisao car.³⁶

Defenzivni pristup vidljiv je i u sadržaju naputka izdanog Vuku Frankopanu Tržačkom prilikom ponovna imenovanja zapovjednikom Hrvatske i Primorske krajine u svibnju 1637. U uvodu je car Ferdinand III. naveo da je poznato kako je neprijatelj kršćanskog imena i vjere, „Turčin“, njegovo kraljevstvo Ugarsku i tamošnje „pridružene krajine“ ognjem i mačem tiranski godinama napadao i nastojao osvojiti, da ih je većim dijelom pod „svoju bestijalnu vlast podredio“ te da danonoćno razmišlja kako da se, neovisno o postignutom primirju, proširi dublje na kršćanski/habsburški teritorij, a zatim i na prostor Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti. Car naglašava da je i sâm Tržački svjestan koliko su Hrvatska i Primorska krajina važne za održavanje svih tih zemalja, odnosno kršćanstva.³⁷ Nadalje, uz uobičajene sastavnice jednoga takvog dokumenta, Tržačkom je već ustaljenim principom naređeno da ne čini ništa suprotno odredbama mirovnog sporazuma te da ne dopušta podređenim časnicima i vojnicima bilo što slično. Napadi na osmanski prostor bili su zabranjeni zbog straha da ne rezultiraju neprijateljskim osvetničkim upadima na habsburški teritorij, odnosno da ne detoniraju ratni sukob većeg opsega. Unatoč tome, Tržački je imao pravo, odnosno obvezu reagirati ako je neprijatelj pljačkao na habsburškom prostoru te ako je „uhvaćen na djelu“. U tom slučaju njegova je obveza bila slijediti neprijatelja i napasti ga ako je to bilo moguće, ali oprezno i bez dovođenja podređenih postrojbi u opasnost.³⁸ I Dvorsko ratno vijeće u Grazu u jednom pismu caru iz kolovoza 1638. navodi da se mora reagirati na upad osmanske vojske na carski teritorij.³⁹ Međutim, misao vodilja habsburške strategije bila je čvrsto defenzivna, a pristup krajnje oprezan, o čemu slikovito govori poznati povjesničar i suvremenik Juraj Rattkay, koji navodi da je car, jer su „prilike s Nijemcima tako loše stajale“, naredio banu Ivanu Draškoviću i Vuku Frankopanu Tržačkom da „u najvećoj mjeri čuvaju mir s Turcima, da im ne bi dali nikakvu, pa ni najmanju priliku, za osvetu i pokret. To je prisililo srčane muževe Ilirika da se savladavaju i da dokonoljenčare i skrivaju se“, i to u trenutku kada su Mlečani uspješno ratovali protiv

³⁶ Isto, mikrofilm D-1950, br. 2, svibanj 1646.

³⁷ U instrukciji definiran je broj pješaka i konjanika, koje su ukupne i mjesečne plaće časnika i vojnika. Naređeno mu je, između ostalog, da osigurava kvalitetne i pouzdane obavijesti kako s krajišta tako i iz osmanske unutrašnjosti (*inneren Türkhey*) te, prema tome, prikladno postupati. LOPAŠIĆ 1885: dok. CXIV, 188.

³⁸ LOPAŠIĆ 1884: dok. CXIV, 192. Valentinitš kaže da je zabrana samo dodatno poticala osmansku želju za provalama na carski teritorij. VALENTINITSCH 1970: 108.

³⁹ HR-HDA, Croatica, kut. 7, svežanj 17, Graz, 9. kolovoza 1638, 50. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na cara.

Osmanlija, lamentirao je Rattkay.⁴⁰ I u travnju 1644. zapovjednicima Hrvatske i Slavonske krajine naređeno je, u kontekstu osmanskih napada na Slavanskoj, Hrvatskoj i Primorskoj krajini, da od podređenih časnika inzistiraju na tome da se pridržavaju odredbi mirovnog sporazuma te da ne daju Osmanlijama povod za napad.⁴¹ Trebalo je znati balansirati između održavanja mirovnog sporazuma s Osmanlijama te pružanja prikladna vojnog odgovora u izazovnom pograničnom kontekstu, obilježenom permanentnim čarkama i sukobima.⁴² Dakle, unatoč važećem mirovnom sporazumu, osmansko zauzimanje napuštenih utvrda na hrvatskom prostoru kontinuiran je proces u promatranu periodu. Treba naglasiti da su se u Osmanskom Carstvu utvrde općenito mogle obnavljati samo uz dopuštenje sultana te da se obnova znala prolongirati godinama.⁴³ Zauzimanje napuštenih utvrda na hrvatskom prostoru poticali su ili dopuštali lokalni begovi, ali se cijeli proces svakako odvijao uz dopuštenje Porte. Iako je bilo (uspješnih) pokušaja podizanja novih manjih fortifikacija, primarno kula, Osmanlije su obnovom i zaposjedanjem napuštenih utvrda zapravo zaobilazile mirovni ugovor koji je zabranjivao podizanje novih utvrda, ali dopuštao obnovu postojećih. S druge, pak, strane, zauzimanje napuštenih utvrda na ničijoj zemlji predstavljalo je, samo po sebi, kršenje odredbi mirovnog sporazuma, no Osmanlije su očito smatrali da nagrada nadilazi postojeći rizik te su nastojali iskoristiti priliku za teritorijalnu ekspanziju.

2.

Čini se da su Osmanlije već u srpnju 1621. kod Budaka podignuli ili obnovili neku utvrdu za koju je car Ferdinand II. izdao naredbu da se svakako mora uništiti.⁴⁴ Doduše, Tržački je izvještavao ne o jednoj, već o dvjema utvrdama koje su Osmanlije obnovili/podignuli, ali nije, nažalost, naveo njihove nazive.⁴⁵ Za sada nisu pronađeni izvori koji bi pokazali što se s tom utvrdom/tim utvrdama

⁴⁰ RATTKAY 2001: 265.

⁴¹ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1949, br. 1, travanj 1644.

⁴² Osobito je to dolazilo do izražaja u situacijama kada su Osmanlije otvoreno kršili odredbe mirovnog sporazuma, poput one iz srpnja 1645, kada Tržački piše da Osmanlije „ne žele znati ništa ni o kakvom miru“ te da su unutar 14 dana s Hrvatske i Primorske krajine u ropstvo odveli 30 ljudi i 8 likvidirali, a zatim kod Belaja likvidirali 2 muškarca te zarobili 8 žena. Budući da se osmanski poslanik tada nalazio u Beču, trebalo je preko njega intervenirati da se s time prestane. Isto, br. 3, srpanj 1645, br. 1, kolovoz 1645 itd.

⁴³ Musa, budimski paša, naredio je veliku obnovu utvrda, džamija, karavansaraja i drugih važnih objekata tijekom jednog od svojih triju mandata na navedenu položaju: 1631 – 1634, 1636 – 1637 ili 1640 – 1644. Tada je obnovljeno 20 utvrda i 21 manja palanka. FODOR 1981: 58-59.

⁴⁴ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1943, br. 16, srpanj 1621. U kolovozu 1621. komunicira se o od Osmanlija *neuerpauten Fortification* kod Budaka. Isto, br. 8, kolovoz 1621.

⁴⁵ Isto, br. 16, srpanj 1621.

dogodilo. Sljedeća teritorijalna promjena dogodila se nekoliko godina kasnije. Naime, iako se ne spominje u mirovnim ugovorima, Lopašić navodi da prilikom „izravnjanja međa među Turskom i Hrvatskom g. 1625. dopitan je Izačić Turskoj, kod koje je od to doba ostao“.⁴⁶ U izvorima nisu pronađeni podaci o osmanskome preuzimanju Izačića, ali je Lopašić bio iznimno dobar poznavatelj arhivske građe za povijest promatrana prostora te, barem do budućih istraživanja, nema razloga ne prihvatiti njegove tvrdnje.

Međutim, u Gyarmatu 1625. kao utvrde zauzete od Osmanlija izrijeckom se spominju tek Drežnik i Tržac. I, zaista, u siječnju 1625. Vuk Frankopan Tržački javlja Dvorskom ratnom vijeću u Grazu da su Osmanlije („Turci i Vlasi“) zauzeli Tržac, utvrdu koja je pripadala njegovoj obitelji, od koje su potekli i prema kojoj su dobili pridjevak, te da ih on namjerava vojnim putem protjerati. Istodobno je izvještavao i o mletačkim namjerama obnove Karlobaga.⁴⁷ No, Dvorsko ratno vijeće u Grazu odgovorilo je Tržačkom da se suzdrži od represalija i vodi brigu o Karlobagu te da se diplomatskim putem treba tražiti od Osmanlija da napuste Tržac. Vijeće tada spominje i četiri prazne kule/utvrde koje se, zbog nedostatka građevinskog materijala i drugih prioriteta, nisu mogle obnoviti, a one su: Tržac, Tobolić (*Dobolitsch*), Sveti Juraj te *St. Durien*.⁴⁸ Car Ferdinand II. potom je obavijestio Dvorsko ratno vijeće u Grazu o tome kako je naredio da se pri ugarskom odjelu Dvorske komore (*Hungerischen Hof Expedition*) ispituju uzroci osmanskih neprijateljstava, odnosno nisu li možda „naši“ tome dali povoda.⁴⁹ U takvu kontekstu došlo je do produženja mirovnog ugovora u Gyarmatu, gdje je trećim člankom određeno da će posebno povjerenstvo utvrditi međusobne *granice* te riješiti pitanje Drežnika, Tržca, Hojsićeva Gradca i još jedne neimenovane utvrde na hrvatskom prostoru, koje su ranije bile napuštene, a potom su ih *obje* strane, protivno mirovnom ugovoru, obnovile.⁵⁰ Dakle, u tom trenutku zauzimanje napuštenih pograničnih utvrda provodi i osmanska i habsburška strana. Možda je habsburško zauzimanje Hojsićeva Gradca i te neimenovane utvrde bilo potencijalni povod osmanskome neprijateljstvu na koje je referirao vladar. I tada je zapovjedniku Hrvatske krajine, ali i staležima unutrašnjoaustrijskih zemalja te podređenim krajišnicima naređeno

⁴⁶ LOPAŠIĆ 1943: 141. Izačić je ranije predstavljao jednu od najvažnijih krajiških utvrda i ključnu točku obrane Bihaća. O Izačiću, Bihaću i Bihačkoj kapetaniji u periodu od 1527. do 1592. vidi: STANIĆ 2020.

⁴⁷ U ovom istraživanju obuhvatio sam i problem osmanske ekspanzije na području Podgorja te prelaska vlaških zajednica s osmanskog na habsburški teritorij, ali u konačnici sam, zbog prevelika opsega teksta, odlučio taj dio publicirati u posebnom članku, komplementarnom ovom radu.

⁴⁸ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1945, br. 6, siječanj 1625.

⁴⁹ Isto, br. 8, siječanj 1625.

⁵⁰ GÉVAYa 1837: 4.

da se potpisanog *frid zwischen beeden Kaysern* moraju čvrsto držati.⁵¹ Iz izvora nije sasvim razvidno što se dalje zbivalo s Drežnikom i Tržcem, ali su nedvojbeno ostali u osmanskim rukama. Kreševljaković tako navodi da je Tržac oko 1626. obnovio Murteda-paša.⁵²

Bez obzira na produženje mirovnog sporazuma u Gyarmatu, a u kontekstu sukoba carske strane s protestantskom vojskom i erdeljskim knezom Gáborom Bethlenom, Tržački je krajem listopada 1626. adresirao vladaru izvještaj u kojem navodi da su špijuni, poslani iz Hrvatske i Primorske krajine u „Tursku“, izvijestili o tome da je u Bosnu stigao čauš s Porte koji je obznanio prekid mira te da je već naređen napad na Hrvatsku krajinu. I, zaista, nekoliko stotina osmanskih konjanika provalilo je 23. listopada pod Brinje, gdje su likvidirali dvojicu vojnika i dvojicu ljudi zarobili te oteli svu stoku i konje koje su ondje zatekli. Budući da je pala noć, potjera za Osmanlijama rezultirala je tek vraćanjem dijela otete stoke.⁵³ Špijuni s Primorske krajine javili su, pak, da se na *Bosnianische Gränizen* okupljaju brojne osmanske postrojbe s ciljem napada na Otočac pa je Tržački dao podignuti zasjeko u šumama te namjeravao onamo i sâm krenuti s onoliko vojnika koliko je mogao okupiti.⁵⁴ Dvorsko ratno vijeće u Grazu naredilo je Tržačkom da pomno motri na osmanske namjere, iscrpno ih obavještava te da stoji u punoj pripravnosti. Tržački je predložio i određene napadne operacije koje su uključivale i asistenciju banskih snaga, s čime se članovi Vijeća nisu odmah složili, već su tražili carsku odluku. Tržački se, pak, do pristizanja carske odluke morao suzdržavati od ofenzivnih djelovanja.⁵⁵ Međutim, i dalje je optuživao Osmanlije da protiv mira četuju, da obnavljaju i zaposjedaju prazne utvrde te zagovarao agresivniji odgovor.⁵⁶

I zaista, Osmanlije su promptno stabilizirale zauzet prostor jer je Dvorsko ratno vijeće u Grazu već krajem studenoga 1626. obavijestilo cara Ferdinanda II. kako su nedavno, protivno *Fridens Capitulationibus*, oko obnovljenih i zaposjednutih utvrda Tržac i Drežnik naselile do 100 kuća „turskih Vlaha“ (*Türggischer Walachen*) te da ih još namjeravaju kolonizirati. Tržački je i dalje bio za opciju napada s pomoću banskih snaga.⁵⁷ U tom trenutku dodatnu je opasnost predstavljala činjenica da se poznati protestantski vojskovođa Ernst Mansfeld sa svojih 1000 konjanika i 2000 – 3000 osmanskih pratećih vojnika kretao s ugarskog prema mletačkom teritoriju, prolazeći i kroz Bosnu. Budući da se strahovalo od napada na ugarske, ali i druge pogranične utvrde, zapovjednicima Hrvatske i Slavonske krajine naređeno je da budu

⁵¹ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1945, br. 5, lipanj 1625.

⁵² KREŠEVLJAKOVIĆ 1980: 33.

⁵³ HR-HDA, Croatica, kut. 7, svežanj 15, Karlovac, 29. listopada 1626, 577.

⁵⁴ Isto, 578.

⁵⁵ Isto, listopad 1626, 573-575.

⁵⁶ Isto, 29. listopada 1626, 579.

⁵⁷ Isto, Graz, 29. studenoga 1626, 576.

na oprezu i da se pripreme za eventualnu obranu.⁵⁸ Ovaj navod jasan je pokazatelj nestabilna međunarodna okvira unutar kojeg se odvijala osmanska ekspanzija.

Tržački je i dalje držao da je napad najbolja obrana pa je u prosincu 1626. poslao izvještaj o utverdama koje su Osmanlije zauzele protivno mirovnom ugovoru te o planiranu uništenju neke utvrde smještene između Drežnika i Tržca, što je trebao provesti kapetan Janković. No, od destrukcije navedene fortifikacije, čini se, nije bilo ništa jer je vladar ponovno naredio da se mora pridržavati odredbi postojećega mirovnog sporazuma.⁵⁹

Sljedeće godine uslijedio je pokušaj osmanske ekspanzije prema Otočcu. Naime, sredinom svibnja 1627. Tržački izvještava predstavnike kranjskih staleža o tome da špijuni tvrde kako Osmanlije namjeravaju blizu Otočca, na carskom teritoriju između *Lubohoua* i Raskrižja, na mjestu gdje Otočani imaju običaj držati straže, podignuti jednu novu utvrdu. U tu su svrhu navodno već odredili 40 zidara koji su u „otočkim šumama“ trebali pripremiti jame za pripremu vapna. Tržački je stajao u maksimalnoj pripravnosti jer je takav razvoj događaja predstavljao veliku opasnost za sâm Otočac, ali i za Primorsku krajinu i okolne zemlje. Molio je da mu se, prema potrebi, pruži dodatna asistencija.⁶⁰ Ta utvrda očito je podignuta, o čemu će biti riječi dalje u tekstu.

Kada je u rujnu 1627. u Szonyju ponovno potvrđen mirovni sporazum, ponovljeno je da će posebno povjerenstvo utvrditi „granice hrvatsko-bosanske“ te dogovoriti da se sravnje sa zemljom novopodignute *palanke*.⁶¹ Dakle, sada se poimenično ne navode sporne utvrde, već novopodignute *palanke*, za koje nije sasvim jasno radi li se o stvarnim *palankama*, drvenim pograničnim utverdama recentna nastanka ili, pak, starim napuštenim, pa zauzetim utverdama, a za koje je uporabljen ovaj osmanski termin. Vjerojatno se ipak radi o zidanim objektima, prije svega kulama koje su podignute na ničijoj zemlji ili spornom prostoru.

Bez obzira na pogranične konflikte, izgleda da se produženi mirovni ugovor s obiju strana isprva poštovao. Naime, krajem siječnja 1629. Tržački javlja vladaru da se mirovni sporazum, od kada je zaključen i na pograničju obznanjen, na Hrvatskoj, Slavonskoj i Banskoj krajini dobrosusjedski poštovao te se gotovo čitave godine s Osmanlijama trgovalo raznim proizvodima, stokom i žitom.⁶² Međutim,

⁵⁸ Isto, 17. studenoga 1626, 590. Dvorsko ratno vijeće u Grazu vjerojatno na vladara.

⁵⁹ Isto, mikrofilm D-1945, br. 12, prosinac 1626.

⁶⁰ SI AS 2, DSK, fasc. 167, kut. 294, Karlovac, 15. svibnja 1627, 1r-1v, 582-583. *eines neuen Hause bey Ottotschaz*. HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1945, br. 1 i 4, svibanj 1627.

⁶¹ GÉVAYb 1837: 4-5; KLAJČ 1916: 241.

⁶² Trgovanje s Osmanlijama bilo je uobičajena pojava, iako su središnje vlasti (ponekad) nastojale zabraniti je. U srpnju 1647. Dvorsko ratno vijeće u Grazu naredilo je u vladarevo ime da se spriječi trgovanje stokom preko krajišta, s osmanskog prostora ili prema njemu. Ako se to ipak dogodi, osobe i stoku trebalo je zadržati i obavijestiti Vijeće. Riječki je kapetan, primjerice, odgovorio da će poštovati naredbu, ali se ogradio od mogućnosti da na to prisili Zrinskog, koji je dopustio trgovanje preko Bakra jer je to bilo izvan kapetanove ingerencije. HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1950, br. 1, srpanj 1647.

u posljednjih nekoliko mjeseci okolnosti su se promijenile jer su navodno, na nagovor krajiških „Turaka“, bosanski paša i budimski vezir dopustili da se raznim sredstvima i/ili domišljatošću zauzme Otočac.⁶³ Tržački je apostrofirao i već spomenutu utvrdu koju su Osmanlije, protivno odredbama mirovnog sporazuma, podignuli u okolici Otočca, a koja je na razne načine mogla nanijeti velike štete i u konačnici propast hrvatskog krajišta. Osmanlije su navodno Otočac namjeravali zauzeti ne izravnim napadom, već tajnom prevratničkom akcijom. Čini se da su planirali iskoristiti „lošu godinu“ te pod izlikom održavanja uobičajene trgovine žitom, a uz pomoć neimenovane dvojice Otočana, izvesti prevrat i predaju utvrde. Budući da je Tržačkom tajnim kanalima i na vrijeme (još 18. listopada 1628) javljeno što se sprema, odmah je preko senjskog natkapetana naredio strogu zabranu susreta s Osmanlijama te marljivo držanje straža posvuda. Unatoč tako striktnoj naredbi, a zbog krajnjeg očaja izazvana glađu, stanovnici Otočca nastavili su trgovati žitom s Osmanlijama do te mjere da se navodno u pojedinim trenucima na osmanskome prostoru nalazilo do pedesetero muškaraca, žena i djece. Sve to „lako je vodilo trenutku“ u kojem bi „nevjernici“ počinili svoju izdaju da taj plan nije razotkriven i spriječen, a izdajnice uhvaćene, konstatirao je Tržački.⁶⁴ Iako Osmanlije, naravno, nisu zauzele Otočac, i u ovom slučaju prekršene su odredbe mirovnog ugovora podizanjem neimenovane utvrde naspram grada.

No, to je bio tek uvod u daljnju osmansku ekspanziju, ovaj put prema Šturliću i Gornjoj Kladaši. Već u veljači 1629. predstavnici koruških staleža komunicirali su s Dvorskim ratnim vijećem u Grazu o Šturliću, a u ožujku tražili su od predstavnika kranjskih staleža mišljenje o tome treba li Šturlić zauzeti ili napustiti.⁶⁵ No,

⁶³ Otočac je bio česta meta osmanskih napada. Osmanlije su ga planirali zauzeti u kolovozu 1621. Isto, mikrofilm D-1943, br. 43, 44, 45 i 46, kolovoz 1621. U listopadu 1621. Tržački je pisao caru da bi kranjski staleži trebali osigurati radnike za *restaurierung der Paufelligen Vestung* Brinje te da su Osmanlije tri puta pustošili oko Otočca, pri čemu su likvidirali dvojicu stražara, a jednog zarobili. Isto, br. 9, listopad 1621. U travnju 1622. osmanski odred od 800 ljudi četovao je oko Otočca, zarobio dvojicu vojnika i dvije žene te spalio žito oko Otočca i Prozora. Isto, br. 1, travanj 1622. O Otočcu vidi izvještaj Martina Stiera 1657 – 1660, objavljen u: KRMPOTIĆ 1997: 117-121.

⁶⁴ Tržački je apostrofirao značenje Otočca, njegovu važnost za obranu Kranjske i naveo da je gradom loše upravljano od stara i *nun mehr gar khindischen* kapetana Semenića. Kapetan, koji je zbog starosti bio već neprikladan zapovjednik jednog tako važnog mjesta, nije znao ni držati u pokornosti *ain so vngeschlichtes Wallahisches grobes volkh*, a usto većinu vremena uopće nije ni provodio u Otočcu. Štoviše, nastavlja Tržački, i njegov zamjenik Laškarin nije bio bitno drugačiji. Stoga je u Otočcu trebalo zapovjednikom imenovati jednog kvalificiranoga kranjskog plemića te, da se ne bi trebalo strahovati od izdaje u ovoj *teškoj* godini, zatražiti od kranjskih staleža izvanrednu opskrbu grada u kojem je broj vojnika s obiteljima dosežao 300 ljudi. Tržački je konstatirao i da ako se Otočanima zabrani trgovina s Osmanlijama, neće imati mogućnost preživljavanja. LOPAŠIĆ 1892: dok. XXV, 237-238.

⁶⁵ SI AS 2, DSK, fasc. 167, kut. 294, Klagenfurt, 21. veljače 1629, 1r-1v, 790-791. Predstavnici kranjskih staleža u ožujku im javljaju da je Šturlić *zerstörten Hauses*. Isto, Ljubljana, 16. ožujka 1629, 1r, 788; Isto, Klagenfurt, 19. ožujka 1629, 1v, 785. Koruški na kranjske *verodneten*.

već krajem ožujka Tržački izvještava o tome da su Osmanlije zaposjele Šturlić s 34 vojnika, što su potvrdili i njegovi špijuni koji su navodno s tim „turskim stražarima“ u Šturliću jeli i pili. Špijuni su također izvijestili da još nisu bile izvršene ekstenzivne reparacije, da nisu popravljene zidine ni krovovi, ali da su Osmanlije načinili jedan most i ulaze te uredili nekoliko prostorija za boravak vojnika. Konstruirali su i jednu jamu za pripremu vapna te dopremili određenu zalihu drva kako bi tijekom proljeća mogli nastaviti s radovima.⁶⁶

Predstavnici koruških staleža ponovno su 21. travnja zatražili od predstavnika kranjskih staleža mišljenje o tome što napraviti oko Šturlića te kako zaštititi Slunj i okolne utvrde – zauzeti ih ili sasvim *napustiti*?⁶⁷ Međutim, izgleda da komunikacija nije bila (dovoljno) ekspeditivna jer se Korušci još 25. svibnja žale Kranjcima da su od njih i Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu već triput tražili mišljenje o tome što napraviti u pogledu Šturlića i Gornje Kladaše, ali nisu primili nikakav odgovor.⁶⁸ Čini se da su članovi Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu još početkom travnja iskazivali određene sumnje da su se Osmanlije zaista odlučili za takve *attentaten* protiv mirovnog sporazuma, no tražili su, s obzirom na pristigle izvještaje Tržačkog, i mišljenje kranjskih staleža.⁶⁹

Krajem svibnja predstavnici kranjskih staleža izvijestili su svoje koruške pandane da su Osmanlije zauzeli praznu utvrdu Šturlić te da su nedavno *ponovo* zauzeli tvrdi grad Gornju Kladašu (*Gorna Kladosch*). Šturlić se, prema iskazu Tržačkog, nalazio pored, također tijekom mirovnog sporazuma zauzetih utvrda Tršca, Mutnice, Turka Mihajla Peći i Drežnika, ne više od dvije njemačke milje udaljen od Slunja. I predstavnici kranjskih staleža navode da su Osmanlije ondje već namjestili posadu od 34 vojnika, mostovima i ulazima osigurali boravišta posade te uskladištili određenu zalihu drva i vapna za planirane građevinske radove. Smatrali su da Osmanlije iz Šturlića treba na vrijeme protjerati jer će u protivnom ondje namjestiti dodatne vojne snage, što će, pak, onemogućiti opskrbu Slunja oružjem i živeži te ugroziti čitavu krajinu.⁷⁰ Razinu opasnosti povećala je činjenica da su Osmanlije zaposjeli i Gornju Kladašu, smještenu između Slunja, Petrove Gore i Karlovca, čime su ne samo ugrozili smjenu i kretanje slunjskih vojnika već i držanje isturenih straža i položaja na zasjekama vojnicima iz Skrada i Barilovića. Naime, smatralo se da vojnici iz navedenih utvrda u takvim okolnostima, kao što je, uostalom, ranije pokazalo iskustvo s posadama Dabra, Jesenice i Plaškog, više

⁶⁶ Isto, Karlovac, kraj ožujka 1629, 1r, 777.

⁶⁷ Isto, Klagenfurt, 21. travnja 1629, 1r-2r, 773, 782.

⁶⁸ Isto, Klagenfurt, 25. svibnja 1629, 1r-1v, 770-771. Koruški na predstavnike kranjskih staleža. Isto, Klagenfurt, 15. lipnja 1629, 2r, 762. Koruški na predstavnike kranjskih staleža.

⁶⁹ Isto, Klagenfurt, 9. travnja 1629, 1r, 778. Dvorsko ratno vijeće u Grazu, prijepis.

⁷⁰ Isto, Ljubljana, 28. svibnja 1629, 1r, 765. Dužina njemačke milje može varirati, ali se kao ogledna dužina uzima oko 7,5 km. HERKOV 1977: 207-208.

neće htjeti izlaziti iz utvrda i sa stražarskih postaja u malim skupinama. Strahovalo se i zbog sigurnosti Karlovca, Slunja i Otočca te zbog daljnjih osmanskih prodora u Vinodol, prema Krasu, pa i dalje.⁷¹

I Tržački početkom lipnja izvještava da je bosanski paša ponovno dopustio „krajiškim Turcima“ obnovu prazne i čvrste utvrde Gornje Kladaše te njezino zaposjedanje s 12 agaluka. Budući da je svaki agaluk trebao brojiti 50 ljudi, samo je u Gornjoj Kladaši trebalo biti namješteno oko 600 vojnika, što je poprilično velik broj. Tržački je tada Gornju Kladašu opisao kao utvrdu smještenu na isturenoj krajini prema Osmanlijama, na mjestu gdje je habsburška strana tijekom otvorenih ratnih sukoba držala najisturenije straže. Istodobno je jedan osmanski prebjeg otkrio da su osmanski radnici na putu prema šturlićkom gradilištu pa je Tržački tražio da ga se obavijesti smije li onemogućiti te osmanske planove.⁷²

Nažalost, izvori ne pokazuju je li osmansko zauzimanje Šturlića bilo trajno ili privremeno, ali Lopašić navodi da su Osmanlije poslije 1635. dvaput pokušali zaposjesti Šturlić, no da ih je krajiška vojska protjerala nakon prigovora hrvatskih staleža. Prema Lopašiću, Osmanlije su Šturlić ponovno zaposjeli 1653. s četirima *vojvodstvima*, ali su opet protjerani, da bi ga tek 1670. opet zauzeli i obnovili te uokolo naselili 30 kuća Vlaha. Tada su navodno namjestili i straže u Cetinu i Furjanu.⁷³ U izvorima nisu pronađene potvrde da su Osmanlije već 1630-ih protjerani iz Šturlića, ali to je svakako moguće. Takva igra zaposjedanja i protjerivanja Osmanlija iz utvrda odvijala se tijekom cijelog 17. stoljeća, iako nedostaju ili do sada nisu pronađeni izvori koji bi omogućili detaljnu kronološku analizu tog procesa. O Gornjoj Kladaši bit će riječi dalje u tekstu.

Čini se da su sljedećih nekoliko godina Osmanlije ipak mirovali, barem što se tiče zauzimanja utvrda na ovom prostoru. Međutim, već zauzete utvrde, a prije svega Tržac, predstavljale su polazišta za osmanske provale na habsburški teritorij. O tome je sačuvan kratak, ali indikativan zapis iz ožujka 1632. koji se referira na izvještaj Tržačkog o osmanskom napadu na Oštariju, gdje su Osmanlije zarobili i ranili preko 40 osoba, a njih nekolicinu likvidirali. Iako su Osmanlije, navodno 600 pješaka i 100 konjanika, na kraju odbijeni, uspjeli su spaliti okolne kuće i samo naselje. Budući da su Osmanlije permanentno držali logor u Tržcu, zapovjednik Hrvatske krajine molio je da mu se dopusti protjerivanje tamošnje osmanske posade. Također, tražio je i obnovu velike crkve u Oštariji.⁷⁴ Hans Ulrich Eggenberg, predsjednik Tajnog vijeća, odgovorio je Tržačkom u pogledu zahtjeva za protjerivanjem Osmanlija iz Tršca, kako „sada nije pravo vrijeme za to, ali će se naknadno o tome odlučiti“.⁷⁵ Još mu je prigovorio da se povodio

⁷¹ SI AS 2, DSK, fasc. 167, kut. 294, Ljubljana, 28. svibnja 1629, 1v-2r, 766-767.

⁷² Isto, Karlovac, 2. lipnja 1629, 1r-1v, 775-776, prijepis.

⁷³ LOPAŠIĆ 1943: 222.

⁷⁴ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1946, br. 1, ožujak 1632.

⁷⁵ Isto, br. 2, ožujak 1632.

„krivim obavijestima“, zbog čega je došlo do osmanskog napada na Oštarije u kojem je likvidiran „21 najbolji vojnik“. To nije bilo dobro primljeno u višim administrativno-vojnim sferama te je cijeli slučaj proslijeđen na znanje vladaru. Tržačkom je, pak, naređeno da ne vjeruje sumnjivim obavijestima, da se brine o obavještajnom sustavu te da drži maksimalan oprez.⁷⁶ Osmanska ekspanzivna aktivnost na promatranom prostoru nastavila se i u mjesecima koji su slijedili. Naime, u srpnju 1632. Tržački izvještava da Osmanlije namjeravaju u Velikoj Luci (*Velika Lukha*), uz rijeku Koranu prema Slunju, podignuti jedan novi kaštel te da je pisao bihaćkom sandžakbegu da odustanu od tog plana.⁷⁷

No, sljedećeg ljeta započela je nova faza osmanskog ekspanzionizma. Naime, u svibnju 1633. Dvorsko ratno vijeće u Grazu obavještava vladara da su Osmanlije utvrdili *praznu* utvrdu Kladašu (*Gladuscka*) te da namjeravaju utvrditi i Podzvizd. Tražili su da vladar intervenira kod vezira u Budimu kako bi se s time prestalo, a osmanske posade napustile navedene utvrde.⁷⁸ No, ono što je u ovom slučaju bitno jest to da je habsburška strana sada reagirala odlučnije i agresivnije. Naime, Tržački je krajem svibnja 1633. izvijestio da je 25. svibnja krenuo s 800 vojnika razrušiti Kladašu, ali je došao samo do Podzvizda kada mu je dojavljeno da je Kladaša već toliko utvrđena da je neće moći razrušiti bez uporabe topova te da obnovu navodno osigurava poprilično brojna osmanska vojna sila od 5000 ljudi. Plan je stoga propao.

U kolovozu se i dalje čekala odluka vladara u pogledu Kladaše, Velike Kladaše, Podzvizda i Furjana.⁷⁹ Istog je mjeseca Tržački izvijestio cara da su Osmanlije utvrdili i zaposjeli Kladašu te da isto namjeravaju s Podzvizdom.⁸⁰ Ovdje je, pak, očito riječ o Velikoj Kladaši, za koju Lopašić navodi da su je Osmanlije zaposjeli s četirima agalucima, kojima su na čelu stajali kapetan Soliman Badanjković, njegov brat Redžep-aga, zatim Deli-paša Badanjković te Kariman-aga Ljubiša.⁸¹ U izvorima se navodi da je u Velikoj Kladaši tada namješteno 250 vojnika. Članovi Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu ponovno su Tržačkom naredili da se do carske odluke suzdržava represalija i nasilja, osim u slučaju da se Osmanlije uhvati *in flagranti*. Car je, pak, javio Vijeću da će na Porti i kod vezira u Budim tražiti da se s time prestane te da se, bez njegove izričite odluke, ne provode nikakve protuosmanske represalije. Bez obzira na habsburški diplomatski angažman, osmanske ekspanzivne aktivnosti nastavljene su jer je Tržački izvijestio da su Osmanlije ne samo namjestile posade u napuštene *utvrde*, dakle u više njih, već da su kod

⁷⁶ Isto, br. 6, ožujak 1632.

⁷⁷ *Sansakh Beegh zu Wichitsch*. Isto, br. 1, srpanj 1632.

⁷⁸ Isto, br. 5, svibanj 1633.

⁷⁹ Isto, mikrofilm D-1947, br. 1, kolovoz 1635.

⁸⁰ Isto, br. 4, kolovoz 1635.

⁸¹ LOPAŠIĆ 1943: 156.

Velike Kladuše u dvjema jamama počeli paliti vapno. U tim radovima sudjelovalo je 300 – 400 „vlaških radnika“.⁸² Do rujna predsjednik Tajnog vijeća Hans Ulrich Eggenberg izvještava cara da se, unatoč prigovorima, Osmanlije nisu povukli iz Kladuše, već su, dapače, zauzeli i Podzvizd te je ponovno tražio da vladar intervenira na Porti i kod vezira u Budimu.⁸³ Sve je očito ostalo na protestima, a Osmanlije se nisu povukli iz zauzetih utvrda, iako je habsburška strana sada već iskazala spremnost vojno djelovati, kao u slučaju Kladuše. No, ofenzivniji pristup doći će do izražaja u sljedećim godinama. Doduše, treba naglasiti da nije sasvim jasno što je tada bilo s Podzvizdom jer Kreševljaković navodi da je utvrda tek od 1670. do 1878. u trajnom osmanskome vlasništvu.⁸⁴

Jedna od najvažnijih utvrda na hrvatskom pogoričju oko koje se sredinom 1630-ih sukobljavalo bio je Cetin. Lopašić tako navodi da su Osmanlije već 1635. zaposjeli Cetin s 14 agaluka te da su potom planirali zaposjesti Peći, Hresno, Brubno i Bojnu, no da ih je u tome spriječio zapovjednik Hrvatske krajine. Lopašić nastavlja da Tržački tada nije mogao napasti Kladušu, vjerojatno Veliku, oko koje su Osmanlije podignuli *palanku*, jer nije imao vladarevo dopuštenje za napad s većom vojnom silom uz uporabu topova, dok mu je bilo dopušteno napasti i razoriti Cetin, ali bez *halabuke*.⁸⁵ Čini se da se sve to zbilo krajem 1635. ili možda početkom sljedeće godine jer u travnju 1636. Tržački navodi da još nije primio odgovor na prijedlog o razaranju Cetina, koji su u međuvremenu Osmanlije nastavili obnavljati te su ga zaista i zaposjeli s 14 agaluka. Takav razvoj događaja poprilično je ugrozio sigurnost najisturenije i u neposrednoj blizini smještene habsburške pogranične utvrde Slunj.⁸⁶ Prema jednom izvještaju Tržačkog, datiranom istog mjeseca, Osmanlije su do tada već zaposjeli Veliku Kladušu, Bojnu i Brubno.⁸⁷ No, vladar je ponovno naredio da se ne poduzima ništa protivno mirovnom sporazumu, a sâm je pisao veziru u Budim, oštro ga opominjući da se s time mora prestati.⁸⁸ Tržački se u svibnju opet žalio zbog osmanskog zaposjedanja praznih utvrda.⁸⁹ U lipnju je car, nakon što je primio izvještaj o zauzetim utverdama, odlučio prepustiti rješavanje problema Dvorskom ratnom vijeću u Grazu.⁹⁰

Okolnosti su tada bile složene jer se osmanska ekspanzija odvijala i na prostoru Senjske natkapetanije. U lipnju 1636. Tržački navodi da ga je senjski natkapetan

⁸² HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1947, br. 1, rujna 1635.

⁸³ Isto, mikrofilm D-1946, br. 2, rujna 1633.

⁸⁴ KREŠEVLJAKOVIĆ 1980: 34.

⁸⁵ LOPAŠIĆ 1943: 156-157.

⁸⁶ HR-HDA, Croatica, D-1947, br. 1, travanj 1636.

⁸⁷ Isto, br. 2, travanj 1636.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto, br. 6, svibanj 1636.

⁹⁰ Isto, br. 2, lipanj 1636.

obavijestio kako su Osmanlije zaposjeli Turanski na Primorskoj krajini te da namjeravaju obnoviti i Stari Perušić. Tržački se ponovno postavio ofenzivno te je držao da bi najbolja obrana bila napad „s cijelom krajinom“ na Osmanlije kod Starog Perušića te osmanske zalihe kod Cetina.⁹¹ Osmanlije su, uz Turanski i Stari Perušić, zaposjeli ili namjeravali zaposjesti i utvrdu *Tschernuazki* te *Closter* kod Otočca. Tržački je stoga tražio dopuštenje da se *Closter* demolira s pomoću kranjskoga zemaljskog ustanka, a osmanska posada protjera.⁹² Car je ponovno naredio da se tijekom trajanja pregovora Tržački mora postaviti sasvim *defensive*.⁹³ Čini se da je tada Vukov brat te bivši ban i carski povjerenik Nikola Frankopan Tržački trebao izvijestiti o rezultatima rada još 1625. formirane *Türggische Gräniz Commission*, no izgleda da su rezultati bili skromni, ako ih je uopće i bilo. Nikoli Frankopanu Tržačkom tada je poslan popis utvrda koje su Osmanlije zaposjeli, kao i članak produženja mirovnog ugovora iz 1625., na temelju kojeg su on i bosanski paša trebali formirati povjerenstvo te je morao izvijestiti je li to povjerenstvo oformljeno, odnosno što se sa svime time događa.⁹⁴ Ipak, u slučaju Starog Perušića, habsburška je strana ponovo odlučno reagirala jer je (čini se) u srpnju zauzet i razvaljen.⁹⁵

Tada se ponovno usložnilo pitanje Karlobaga, kao i situacija u okolici Otočca. Do ljeta 1636. Osmanlije su već toliko ozbiljno namjeravali zauzeti Karlobag i Oštarije da je vladar i u ovom slučaju opominjao budimskog vezira da se prekine s tim „i drugim atentatima protiv mirovnog sporazuma“.⁹⁶ Dvorskom ratnom vijeću u Grazu naređeno je da Osmanlije treba, ako zaista namjeravaju obnoviti Karlobag koji nedvojbeno pripada Habsburgovcima, odande istjerati silom. Nadalje, da bi se tada i ubuduće moglo kvalitetnije postaviti i donijeti primjerene odluke u pogledu krajiških utvrda, vladar je tražio da se odmah za cijelo područje (*district*) Slavonske, Petrinjske, Hrvatske i Primorske krajine načini prikaz s detaljnim opisom i specifikacijom koja mjesta jasno leže na habsburškoj, a koja na osmanskoj strani. Osobito je trebalo opisati i/ili naznačiti mjesta prijepora – koliko su blizu važnim habsburškim, odnosno osmanskim utverdama, kao i druge karakteristike osmanskog pograničja. Taj materijal trebalo je što prije poslati vladaru. Tržačkom je pozitivno odgovoreno na njegovu molbu da potpuno demolira *Closter* koji je ugrožavao sigurnost Otočca.⁹⁷

⁹¹ Isto, br. 4, lipanj 1636.

⁹² Isto, br. 5, lipanj 1636.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto, br. 2, srpanj 1636.

⁹⁶ Za opis i crtež stanja Oštarije 1639, zapravo sela s vojnom posadom smještenom u nastambama ruševne crkve, koje je sastavio Giovanni Pieroni vidi: KRMPOTIĆ 1997: 180-182; LASZOWSKI 1898. O pregledu arhitektonskog razvitka Oštarije vidi: HORVAT 1992-1993: 119-140.

⁹⁷ LOPAŠIĆ 1885: dok. CXII, 185-186. Pregled povijesno-urbanog razvitka Otočca daje PETRINEC 1992-1993: 103-118.

Taj je prikaz sastavljen do proljeća 1637, kada je vladaru upućen opširan i informativan ekspozit o položaju i relacijama između pojedinih utvrda na promatranom prostoru prije i nakon osmanske teritorijalne ekspanzije. U izvještaju navodi se da su od potpisivanja mira s Osmanlijama najisturenije osmanske krajiške utvrde prema Karlovcu i Hrvatskoj krajini bile Ripač, Sokol te Bihać kao glavna osmanska krajiška utvrda. Navedene utvrde nalazile su se s *ove* strane rijeke Une, tri njemačke milje udaljene od Drežnika koji je funkcionirao kao njihovo predziđe. Za utvrde Izačić i Ostrožac navodi se da se nalaze na rijeci Uni te da im kao predziđe služe Tržac i Mutnica. To, naravno, nije činjenično stanje jer Izačić nije pozicioniran uz rijeku Unu, ali pokazuje strateško-prostornu percepciju unskog prostora. Nadalje, u izvoru navodi se da Cazin i Stijena leže jednu njemačku milju udaljene od rijeke Une prema habsburškoj strani te da im kao predziđe služe Šturlić, Cetin, Peći i Todorov Novi. Za Krupu, Bušević i Otoku (koja se nalazi na unskoj adi) te Jezerski navodi se da su smješteni s *ove* strane rijeke Une te da kao predziđe imaju Veliku i Malu Kladašu, Vranograč i Podzvizd. Za Bužim se, pak, navodi da leži njemačku milju i pol od Une prema unutrašnjosti, dok Gvozdansko, Stari Novi i Zrin leže s *ove* strane rijeke Une, ali već prema Banskoj krajini. Kao njihovo predziđe funkcioniraju Pedalj i Gorička. Na kraju se navodi da Kostajnica leži „s one strane“ rijeke Une.⁹⁸

Zatim se navode utvrde koje su Osmanlije zaposjeli tijekom aktivna mirovnog sporazuma, čime su njihove nekadašnje pogranične utvrde ostale ležati u „staroj zemlji“ (*yezt in alten landt sein*). Prvo se navodi Drežnik, za koji se kaže da leži s *naše*, dakle habsburške strane rijeke Korane, tri i pol sata udaljen od Slunja, najisturenije krajiške pogranične utvrde. Zatim slijedi Tržac, smješten na rijeci Korani, tri sata udaljen od Slunja, pa Mutnica, smještena u dubokoj dolini između dvaju prolaza, na tri sata od Slunja, te Brekovića, smještena od Une prema „unutra“, ali još između „stare Turske granice“, na četiri sata od Slunja. Popis se nastavlja sa Šturlićem, koji leži u jednoj velikoj zarasloj šumi na putu prema Cazinu, na tri sata od Slunja, a ondje se nalazilo nekoliko kuća Vlaha. Za Cetin se navodi da leži na jednom visokom brijegu, na udaljenosti dva sata od Slunja, s time da ga je neprijatelj prethodne 1636. sâm ponovno napustio. Za Peći se, pak, navodi da leže na jednom potoku koji „dolje“ od Mutnice utječe u „malu Glinu“, dok Mala Kladaša leži na jednoj uzvisini s druge strane rijeke Gline, na pet sati od Karlovca. Za Veliku Kladašu navodi se da, također, leži s druge strane rijeke Gline, na osam sati od Karlovca, na mjestu gdje se nalaze lokve i močvare, dok je s druge strane okružena lijepim oranicama. Za Todorov Novi navodi se da leži na važnom putu prema Cazinu, tričetvrt njemačke milje s druge strane rijeke Gline, u jednom jako zaraslom području, na pet sati udaljenosti od Karlovca.

⁹⁸ LOPAŠIĆ 1885: dok. CXIII, 186-187.

Vranograč leži na jednoj uzvisini, ali okružen je visokim brdima, na pet sati od Karlovca, dok Podzvizd leži s druge strane rijeke Gline, tričetvrt njemačke milje udaljen od lijepih oranica i na četiri sata od Karlovca. Pedalj i Gorička leže već prema Banskoj krajini, odnosno Sredičkom. U izvještaju je dodana opaska da je neprijatelj zaposjedanjem navedenih utvrda tijekom mirovnog sporazuma, između Une, Korane i Gline, na području ne širem od tri ili četiri njemačke milje, a oko dobra dva dana putovanja *dugom*, proširio svoj teritorij i umnožio ga s nekoliko tisuća kuća stanovnika.

U istom su spisu navedene i još uvijek puste utvrde, za koje je postojala bojazan da će, ako osmanske vojne posade novozaposjednutih utvrda nisu protjerane, također biti zauzete: Dabar, Jesenica, Plaški, prazne utvrde već bliže Primorskoj i Ogulinskoj krajini, zatim Kremen i Furjan kod Slunja ponad Korane. Navedeni su i Hojsićev Gradac i Blagajski Turanj na Korani te Hresno, Vojković, Otmić, Klokoč, Perna i Topusko, koje sve leže na toku rijeke Gline.⁹⁹

Dakle, prema ovom izvještaju, Osmanlije su tijekom aktivna mirovnog sporazuma zaposjeli 14 utvrda na promatranu prostoru. Doduše, za Cetin se navodi da su ga 1636. napustili, što znači da je previranje oko te važne utvrde tada završilo povoljno za habsburšku stranu. Čini se da nije u pravu Kreševljaković kada navodi da su Osmanlije zauzeli Peći 1653. jer je utvrda navedena u popisu kao zaposjednuta.¹⁰⁰ Doduše, možda je nakon 1637. utvrda napuštena pa 1653. opet zaposjednuta.

Ovaj ekspozice vjerojatno je dio izvještaja sastavljena prilikom izrade Pieronijeve *mappe* Hrvatske i Primorske krajine, koju je, čini se, dovršio u svibnju 1637, a koja je prikazivala mjesta i utvrde što ih je tijekom mirovnog sporazuma neprijatelj zaposjeo, obnovio i zauzeo. No, Tržački je smatrao da Pieroni nije sasvim točno prikazao stvari te da je trebao čekati njegov povratak – zapovjednik je, naime, bio na liječenju izvan Hrvatske krajine.¹⁰¹ Možda je problem bio u opisu smještaja pojedinih utvrda jer se za neke navodi da se nalaze „s one strane“ rijeke Une, iako su zapravo s „ove strane“, dakle s habsburške strane navedene rijeke. No, za sada je to tek pretpostavka.

Treba navesti da je, prema jednom drugom onodobnom popisu utvrda koje su Osmanlije zauzeli protivno mirovnom ugovoru, navedeno da su u periodu od 1615. do 1633. zauzeli i obnovili: Drežnik, Tržac, Mutnicu, Šturlić, Mihajla Turka Peć, Podzvizd, Todorovo, Veliku Kladušu, Brekovicu, Budak, Široku Kulu, Prekoverški, Goričku, Pedalj i Vranograč. Ovdje se navode i neke obnovljene utvrde koje 1630-ih očito (više) nisu bile predmet spora, poput Budaka i Široke Kule.

⁹⁹ Isto: dok. CXIII, 188. U Arhivu Republike Slovenije čuva se jedan identičan popis, no pogrešno datiran godinom 1635. SIAS 2, DSK, fasc. 162, kut. 282, svežanj 2, 1635, 33-33a.

¹⁰⁰ KREŠEVLJAKOVIĆ 1980: 33.

¹⁰¹ HR-HDA, Croatia, mikrofilm D-1947, br. 8, svibanj 1637.

U ožujku 1637, nešto prije negoli je dovršen ranije prezentiran izvještaj o zaposjednutim utverdama, Dvorsko ratno vijeće u Grazu dostavilo je vladaru svoje mišljenje oko Podzvizda, koji su Osmanlije *ponovno* zaposjele sa stotinu ljudi.¹⁰² U travnju se i dalje komunicira o sve brojnim osmanskim posadama prema Hrvatskoj i Primorskoj krajini te problematici praznih krajiških *Heüser vnd Schlosser*.¹⁰³ I dalje se raspravlja o Podzvidzu.¹⁰⁴ Već u svibnju ponovno su počeli kolati izvještaji o osmanskom planu opetovana zaposjedanja Starog Perušića, zbog čega je navodno u cijeloj Lici pokrenuta mobilizacija (*aufpott*).¹⁰⁵ O osmanskim namjerama obnove Starog Perušića komunicira se i u lipnju i srpnju.¹⁰⁶ Međutim, u svibnju 1637. s habsburške se, pak, strane razmišljalo o obnovi Brloga, utvrde kod Otočca koja je očito stajala neuređena, a čini se i nezaposjednuta. Štoviše, pojavilo se i pitanje utroška 300 rajnskih guldena koje je Tržački ranije primio za tu namjenu, ali posao očito nije obavljen.¹⁰⁷

Istodobno, Osmanlije su nastavili svoju aktivnost na području Like. Naime, krajem svibnja 1637. car Ferdinand III. konstatira u nalogu upućenom Dvorskom ratnom vijeću u Grazu, da su dobro učinili kada su naložili Tržačkom oprez u pogledu Pustog Perušića, koji su Osmanlije namjeravali obnoviti. Vladar je naredio da ga se obavijesti o bilo kakvim osmanskim namjerama/potezima te ih je obavijestio da je od budimskog paše pisanim putem tražio prekid *attentati* protiv mirovnog sporazuma jer da će u protivnom morati poduzeti sve raspoložive mjere za obranu zemlje. Ipak, očito je i tada dolazilo do recipročnih napada jer car navodi da da se u pogledu „već učinjenih provala novounovačenog hrvatskog stanovništva“ ništa dalje ne poduzima, odnosno „neka ostane na tome“.¹⁰⁸

No, situacija se i dalje nije smirivala pa je car 18. lipnja 1637. izdao nalog Dvorskom ratnom vijeću u Grazu kako postupiti u vezi s osmanskim akcijama oko Pustog Perušića te utvrđivanja Karlovca. U pogledu Pustog Perušića sve je trebalo ostati onako kako je već naređeno zapovjedniku Hrvatske krajine, a hrvatsko-slavonskom banu Žigmundu Erdödyju je preko ugarskog odjela Dvorske komore naloženo kako postupati glede održavanja dobre korespondencije i opreza. Ako Osmanlije, suprotno odredbama mirovnog sporazuma, počnu obnavljati i zauzimati prazne utvrde na habsburškom teritoriju, ban je morao implementirati carsku odredbu od 16. kolovoza 1636. te potražiti pomoć kod zapovjednika Hr-

¹⁰² Isto, br. 1, ožujak 1637.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto, br. 4, travanj 1637.

¹⁰⁵ Isto, br. 2, br. 3 i 4, svibanj 1637.

¹⁰⁶ Isto, br. 2, lipanj 1637; br. 3 i 4, srpanj 1637.

¹⁰⁷ Isto, br. 5, svibanj; br. 2, lipanj 1637.

¹⁰⁸ LOPAŠIĆ 1885: dok. CXV, 194-195.

vatske krajine.¹⁰⁹ Nažalost, u dostupnoj arhivskoj građi nije pronađena ta naredba. Dalje u tekstu bit će riječi o rušenju Pustog Perušića, što se u konačnici zbilo 1642. Osmanlije su 1637. pokušale zaposjesti te obnoviti i utvrdu Hresno, ali Lopašić navodi da im je Tržački to zabranio na temelju ugovora iz Gyarmata iz 1625.¹¹⁰

Sljedeće godine ponovno je došlo do osmanskog pokušaja zauzimanja Cetina. Naime, početkom svibnja 1638. Dvorsko ratno vijeće u Grazu izvještava cara da je Tržački dojavio kako su Osmanlije opet započeli obnavljati, odnosno uređivati za obitavanje prazan i napušten *pergschloss* Cetin „na Hrvatskoj krajini“ te da su naselili do 120 kuća kod Velike Kladaše. Takav razvoj događaja ponovno je ozbiljno ugrozio Slunj i cijelu Hrvatsku krajinu te su članovi Vijeća zatražili intervenciju kod vezira u Budimu ne bi li se osmanske posade u Cetinu i Velikoj Kladaše povukle.¹¹¹ Ako, pak, ta predstavka ne urodi plodom, predlagali su da se neprijatelja na obama mjestima, uz asistenciju susjednih zemalja i uporabom teškog topništva, napadne i protjera. Tvrđilo se i da je bosanski paša, iako je usmeno zabranio svojim podložnicima napade na „kršćansku krajinu“, ipak dopustio da s „velikim i malim postrojbama“ koliko god mogu i umiju pljačkaju Hrvatsku, Bansku i Slavonsku krajinu. Dvorsko ratno vijeće u Grazu Tržačkom je naredilo da se do donošenja carske odluke sasvim suzdržava od represalija, no da sa svojim ljudima stoji u najvećoj pripravnosti te da, u slučaju neprijateljskog djelovanja suprotno mirovnom sporazumu, a ako se može bez uključivanja zemaljskog ustanka i bilo čije pomoći, iskoristi sve raspoložive i dopuštene obrambene metode. Na kraju su članovi Vijeća pohvalili Tržačkog jer je izrazito ugroženu utvrdu Slunj opskrbio potrebnim živežom.¹¹²

Ipak, svega nekoliko dana kasnije uslijedio je pravi vojni pohod prema Cetinu. Naime, već 9. svibnja Tržački javlja caru iz Karlovca kako je s cijelim „krajiskim ustankom“ hitro krenuo protjerati osmanske radnike i uništiti ondje pripremljen građevinski materijal. No, budući da je dolazak krajiške vojske razotkriven, Tržački je morao promijeniti plan i odustati od napada na Cetin te je na nekoliko mjeseci opskrbio Slunj. Međutim, jedan špijun dojavio mu je da su Osmanlije, saznavši za dolazak habsburške vojske, pobjegli iz Cetina. Špijuni koje je Tržački poslao da provjere primljene obavijesti izvijestili su ga da su Osmanlije već zakrpali i

¹⁰⁹ Isto: dok. CXVI, 195.

¹¹⁰ ISTI 1943: 139.

¹¹¹ Osmanlije se, dakako, nisu povukli iz Velike Kladaše, iz koje su aktivno četovali na habsburškom teritoriju. Tako je, na primjer, 1. lipnja 1642. odred od 80 velikokladaških konjanika upao pod Barilović i Hojsić Kaštel te su kod potonjeg zarobili jednog čovjeka i oteli dva vola. No, stražari kod Barilovića, njih šestorica, sačekali su ih u jednom prolazu te upucali jednog Osmanliju i tri konja. Stradali je prepoznat kao stanovnik Velike Kladaše. HR-HDA, Croatica, kut. 8, svezanj 18, Senj, 16. svibnja 1642, 678. Senjski nadkapetan Herberstein na Tržačkom.

¹¹² LOPAŠIĆ 1885: dok. CXIX, 197-198; HR-HDA, Croatica, kut. 7, svezanj 17, Graz, 6. svibnja 1638, 2-7.

popravili nekoliko rupa u zidinama te u turnju utvrde postavili četiri nova poda, dok je peti načinjen preko polovine. Zatekli su i veliku zalihu pripremljene drvene građe. Budući da je time ugrožena najjisturenija utvrda Slunj, Tržački je poslao određen broj krajišnika da sasijeku i unište podove i pripremljeni materijal. Naredio je i da se tamošnji vodom bogat bunar sasvim zatrpava ubacivanjem drveta i kamenja. Bez obzira na sve učinjeno, Tržački je i dalje smatrao da će Osmanlije, dokle god su cetinske zidine stajale i bile u ne tako lošem stanju, moći vrlo brzo obnoviti Cetin. Zidine su se, doduše, vrlo lako mogle uništiti minama, ali Tržački se to nije usudio učiniti bez carskog dopuštenja. Osim toga, takvo što podrazumijevalo je korištenje cijelom krajiškom zalihom puščana praha jer je, prema tvrdnjama puškara, u tu svrhu bilo potrebno osigurati najmanje sedam tovara baruta. Bez obzira na sve prepreke, Tržački je savjetovao da se zbog obrane Slunja, koji je ključ Karlovačke i Ogulinske krajine, Cetin mora eksplozivom ukloniti „s puta“. Smatrao je da takvo što neće biti protivno mirovnom ugovoru i zbog toga što su „utvrda i mjesto“ Cetin pripadali njegovu frankopanskom rodu te se nalazili na habsburškom teritoriju.¹¹³

Dvorsko ratno vijeće u Grazu složilo se s destrukcijom Cetina, ali smatralo je da bi trebalo izbjeći uporabu mina te utvrdu demolirati vijcima za rušenje zidina ili na neki drugi način. Tražili su i da se krajišnike zadrži od daljnjih provala na osmanski prostor.¹¹⁴ Car Ferdinand III. izvijestio je 20. svibnja 1638. da će u pogledu Cetina, osmanske kolonizacije oko Velike Kladaše te raznih drugih osmanskih neprijateljstva na Hrvatskoj krajini najprije tražiti objašnjenje od vezira u Budimu te potom donijeti odluku.¹¹⁵ Za sada nije poznato kakav je bio vezirov odgovor, ali car je već 27. svibnja 1638. dopustio razaranje Cetina, ali uz velik oprez i bez *buke*. I on je smatrao da ne treba minirati utvrdu, već da je treba demolirati uporabom vijaka za rušenje zidina ili nekom drugom metodom. Ponovio je i da se Tržački mora pobrinuti da se u tu svrhu angažirani krajišnici suzdrže od bilo kakvih daljnjih djelovanja prema osmanskom teritoriju.¹¹⁶

Za miniranje Cetina bilo je, dakle, potrebno u Karlovac dopremiti sedam tovara baruta, a od kuruških staleža tražilo se da pošalju majstore vične polaganju mina. No, predstavnici kuruških staleža smatrali su da bi to bilo nezgodno i skupo zbog daleka puta i manjka stručnjaka te su držali da bi se prikladne osobe trebalo pronaći među rudarima u rudnicima željeza u Kranjskoj, koji, uostalom, razumiju i hrvatski/slavenski jezik.¹¹⁷ Na kraju su kuruški ipak poslali potrebnih sedam tovara

¹¹³ LOPAŠIĆ 1885: dok. CXX, 198-199. Vidi i: KRUEK 2002: 83-84. O Cetinu vidi: LOPAŠIĆ 1895: 101-124; KRUEK 1997.

¹¹⁴ HR-HDA, Croatica, kut. 7, svežanj 17, Graz, 10. svibnja 1638, 10-11.

¹¹⁵ Isto, Laxenburg, 20. svibnja 1638, 8-9.

¹¹⁶ Isto, Laxenburg, 27. svibnja 1638, 23-24.

¹¹⁷ Isto, Klagenfurt, 27. svibnja 1638, 26-27. Predstavnici kuruških staleža na nadvojvodu.

baruta.¹¹⁸ Barut je pristigao u lipnju, nakon čega je Tržački tražio i dodatnu uputu oko sama čina uništavanja Cetina.¹¹⁹ Situacija je tada bila napeta jer je bosanski beg dospio s 8000 vojnika u Klis te se spekuliralo o tome kako možda namjerava napasti Karlovac. Tržačkom je naređeno da bude oprezan i dostavlja pravodobne obavijesti. Iako su špijuni ubrzo izvijestili da je beg s vojskom dospio u Bihać pa su podignuti uskoci i zatražena je pomoć Kranjske, čini se da od napada nije bilo ništa.¹²⁰ Cetin je potom uništen.

Ljeti 1638. krajište je ponovno obilazio delegirani građevinski povjerenik (*Pauß Commisary*). Tržački ga početkom kolovoza nije mogao osobno pratiti na Primorsku krajinu zbog lošeg zdravstvenog stanja, već ga je zamijenio natkapetan Žumberka i Slunja Rudolph Paradeiser. No, Tržački je i ovaj put kritizirao izvještaj građevinskog povjerenika jer je među novozaposjednutim utverdama naveo Stijenu i Gvozdansko, iako one nisu pripadale toj kategoriji, već su se u osmanskim rukama nalazile „od prije izgradnje Karlovca“. Novozaposjednutih utvrda, ponovio je Tržački, bilo je ukupno 14.¹²¹

Zaposjedanjem velikog broja utvrda Osmanlije nisu samo ugrozili isturene krajiške postaje poput Slunja već su se, kao što je to u prosincu 1639. javio Tržački, sve više približavali samom Karlovcu. Unatoč tome, i dalje je bilo zabranjeno provaljivati, pljačkati te četovati na osmanskim teritoriju.¹²² Takav obrambeni pristup nedvojbeno je motivirao Osmanlije na daljnju ekspanziju pa je u prosincu 1640. velik broj „Turaka i Vlaha“ sa stokom namjeravao preći preko rijeka Gline i Korane na carski teritorij te otetu prikupljeno sijeno. Tržački ih je planirao protjerati, ali izvori ne otkrivaju je li to realizirano, iako možemo pretpostaviti da jest. Već istog mjeseca Tržački je pucnjevima rastjerao i 4000 osmanskih konjanika i pješaka koji su namjeravali napasti vlaške zajednice prebjegle na habsburški teritorij, no ne navodi se koje. Vjerojatno se radilo o vlaškim skupinama koje su se iselile iz osmanske Like.¹²³

Ovdje se zapravo radilo o široj osmanskoj aktivnosti na prostoru Podgorja te oko Karlovca i Otočca. Naime, 13. ožujka 1641. Tržački izvještava Dvorsko ratno vijeće u Grazu da se osmanski podanici s velikim brojem stoke *ponovno* nalaze na prostoru Podgorja, i to od mjesta gdje ih se ranije napalo i opljačkalo, dvije

¹¹⁸ Isto, 29. svibnja 1638, 29. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na Vuka Frankopana Tržačkog.

¹¹⁹ Isto, mikrofilm D-1948, br. 4, lipanj 1638.

¹²⁰ Isto, br. 5 i 6, lipanj 1638.

¹²¹ Isto, kut 7, svežanj 17, Brežice, 3. kolovoza 1638, 123. Vuk Frankopan Tržački na Dvorsko ratno vijeće u Grazu.

¹²² Isto, mikrofilm D-1948, br. 1, prosinac 1639.

¹²³ Isto, br. 3, prosinac 1640; IVIĆ 1926: 120, bilj. 10. U listopadu 1643. Tržački, pak, predlaže uništavanje mostova koje Osmanlije planiraju podići preko rijeke Gline na štetu Hrvatske krajine. HR-HDA, Croatia, mikrofilm D-1949, br. 3, listopad 1643.

njemačke milje bliže Senju. Riječ je vjerojatno o primarno vlaškom stanovništvu koje je, prateći drevne rute transhumance, zimu provodilo u primorju, a ljeta u planinskom području.¹²⁴ Osmanlije su te prastare stočarske obrasce kretanja nastojale iskoristiti za širenje svoje vlasti. Osmanske podanike u Podgorju čuvalo je 500 naoružanih Osmanlija, a navodno su s toplijim vremenom namjeravali obnoviti i zaposjesti Karlobag. To nisu bili jedini osmanski podanici u blizini habsburškog teritorija jer je brinjski porkulab oko 14 dana ranije osobno javio o velikom osmanskom uporištu u neposrednoj blizini isturenih straža Otočana. Tržački mu je naredio da ih zajedno sa „susjednim krajišnicima“ napadne, opljačka i prema mogućnostima „uništi“. I, zaista, ubrzo je izveden napad u kojem se habsburška krajiška vojska sukobila s 200 Osmanlija koji su se utvrdili na jednoj čvrstoj zasjeci. Prije negoli se habsburška vojska silom probila kroz zasjeku, došlo je do konfrontacije u kojoj je poginulo 20 „Turaka“, dok je s habsburške strane poginulo dvoje ljudi, a sedmero je ranjeno. Osmanski podanici dali su se u bijeg, dok su krajiške snage razmontirale i uništile zasjeku te otele do 2000 ovaca. Tržački je konstatirao da bi se Osmanlije, da ih se kojim slučajem tada nije napalo, tamo okučili i utvrdili te podignuli obrambeni čardak pa bi se njima onda morala baviti „čitava krajiška sila“.¹²⁵

Što se, pak, tiče Osmanlija „ukorijenjenih“ oko Karlovca, Tržački ih je želio napasti svojim i banskim snagama te sa slavonskim krajišnicima jer je smatrao da je to „zlo“ nužno silom „maknuti s puta“. Nadalje, kapetan Portner iz Otočca obavijestio ga je da su mu od „tajnih prijatelja“ stigle obavijesti kako Osmanlije namjeravaju ponovno podignuti Stari Perušić, koji su još 1636. demolirale krajiške postrojbe. Navodno je s Porte naređeno/odobreno da ga zaposjednu s 12 agaluka, dok je „kliškom i krčkom begu“ naloženo da sa svojim vojnicima štiti radnike. Tržački je opet smatrao da bi taj osmanski naum trebalo onemogućiti i prekinuti građevinske aktivnosti, no za to je trebala ne samo cijela krajiška vojna moć već i zemaljski ustanak ili čak *veća* asistencija.¹²⁶ Iako je zbog potencijalne ugroze Karlovca Dvorsko ratno vijeće u Grazu tražilo da se hitro donese odluka, nisu blagonaklono gledali na prijedlog Tržačkog da se Osmanlije napadne kombiniranim krajiškim i banskim postrojbama. Strahovali su da okupljanje veće habsburške vojne sile neće proći neopaženo te da bi to potaknulo i snažan osmanski odgovor koji bi vodio daljnjoj eskalaciji, koju je svakako trebalo izbjeći.¹²⁷

I u ožujku 1641. Tržački ponavlja da su Osmanlije tijekom važećega mirovnog sporazuma obnovili i zaposjeli 14 praznih utvrda na „ovoj krajini“ te da su oko njih

¹²⁴ O transhumanciji na širem velebitskom području vidi: ŠARIĆ 2010: 51-58.

¹²⁵ LOPAŠIĆ 1885: dok. CXLVIII, 243.

¹²⁶ Isto: 244-245.

¹²⁷ HR-HDA, Croatica, kut. 8, svežanj 18, Graz, 27. ožujka 1641, 498-499. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na vladara.

naselili do 4000 kuća „Turaka i Vlaha“. Štoviše, prema navodima špijuna, paša im je navodno naredio da se zajedno sa stokom moraju pokušati dalje kretati te naseljavati na habsburškom teritoriju. Takav razvoj događaja, smatrao je Tržački, cijelu bi krajinu preplavio osmanskim posadama i njihovom stokom. Budući da su se Osmanlije (Turci i Vlasi) sve više približavali isturenim krajiškim stražama, zaista je prijetila realna opasnost da će obnoviti i zaposjesti prazan prostor između habsburških straža. U tom slučaju, držao je Tržački, habsburška strana više ne bi mogla držati najisturenije stražarske postaje, vojnici se zbog martoloških akcija ne bi usudili „proviriti nos“ izvan utvrda, a još bi manje mogli sigurno obrađivati svoje preostale male posjede. Stražarske postaje tada bi morale biti napuštene.¹²⁸ Brojka od 4000 koloniziranih kuća svakako je pretjerana, ali ukazuje na obujam osmanske kolonizacije. Pašino naređenje osmanskim podanicima da se i dalje nastoje naseljavati na habsburškom teritoriju jasan je pokazatelj strategije pužajuće ekspanzije, možda manje agresivne i primjetne, ponekad vjerojatno i kapilarne, ali ništa manje trajnije ili opasnije. Ovom metodom zauzimanja prostora habsburšku stranu nastojalo se dovesti pred svršen čin a da se pritom odviše ne prekrše odredbe mirovnog ugovora, odnosno dogovorenih normi toleriranja prekograničnih upada i kretanja stanovništva. Ovi slučajevi pokazuju i važnost tradicionalnih sezonskih kretanja vlaških zajednica, koja su uglavnom ignorirala političke granice i pograničja, a bila su iskorištena za teritorijalnu ekspanziju. Tradicionalna, ali privremena sezonska kretanja mogla su se tako relativno brzo pretvoriti u pokušaj trajna nastanjivanja, praćen promptnim instaliranjem osmanske vojne posade u zauzete i obnovljene utvrde, a možda i poneku novopodignutu kulu. Takav princip predstavljao bi svojevrsnu opreku češće korištenoj metodi ekspanzije, prema kojoj se prvo zauzela i obnavljala utvrda te namještala vojna posada, a potom naseljavao okolni prostor.

U ožujku 1641. pojavile su se glasine da Osmanlije ponovo namjeravaju obnoviti i Pusti Perušić.¹²⁹ To se ipak prolongiralo pa Tržački još u srpnju navodi da Osmanlije planiraju tog ljeta ili najesen obnavljati Pusti Perušić, no da ga namjerava *per forza defendirn*. Slično je javljao i Ivan Vuković, porkulab u Oštariji, koji je o osmanskim namjerama doznao preko „tajnih prijatelja“. U tu svrhu navodno je već započelo masovnije osmansko okupljanje, što je uključivalo konjanike i pješake.¹³⁰ No, čini se da Osmanlije nisu tada zauzeli Pusti Perušić, već tek sljedeće godine, u kojoj su se nastavili intenzivni pogranični sukobi. Osobito aktivne bili su Osmanlije iz Velike Kladuše, koju izvori iz travnja 1642. opisuju kao „razboj-

¹²⁸ Tako su nešto ranije zarobljena četvorica haramija – dvojica Jankovićevih ljudi i dvojica iz Kamenskog koja su se nalazila na isturenim stražama. LOPAŠIĆ 1885: dok. CXLVIII, 243-244.

¹²⁹ HR-HDA, Croatica, kut. 8, svežanj 18, Graz, 27. ožujka 1641, 484-485. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na Tržačkog.

¹³⁰ Isto, mikrofilm D-1948, br. 1, srpanj 1641.

ničko gnijezdo“ koje je Tržački želio opustošiti. No, čini se da je ponovno primio zapovijed da se suzdrži od bilo kakva neprijateljstva.¹³¹

U svibnju 1642. Tržački i senjski natkapetan javljaju da Osmanlije namjeravaju zauzeti Pusti Perušić „i druga mjesta“ na habsburškom teritoriju te traže upute o tome kako postupiti. Tržačkom je naređeno da sa senjskim natkapetanom mora spriječiti osmansko zaposjedanje Pustog Perušića i utvrde *Hubouanich*, ali i da ne smije dopustiti daljnje prodore na osmanski teritorij.¹³² U lipnju su, pak, Osmanlije zauzeli Prozor, utvrdu za koju se navodi da se nalazi na habsburškom teritoriju, te je zaposjeli s trima aganlucima. Izvještaji su kazivali da ondje dnevno obrađuju zemlju s 46 plugova i osam volova, što silno ugrožava, očito zbog broja involviranih ljudi i potencijalnog daljnjeg naseljavanja, cijelu Hrvatsku i Primorsku krajinu. No, budući da Osmanlije tada još nisu Prozor sasvim obnovili, moglo ih se još „maknuti s puta“. Napadnu akciju omogućavale su tada već postojeće carske odluke, prema kojima se morala zaustaviti okupacija habsburškog teritorija, a neprijatelja je trebalo protjerati. I članovi Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu tražili su da se Tržačkom, uz asistenciju vojnika pod senjskim natkapetanom, dopusti demolirati navedenu utvrdu prije negoli se osmanska posada ondje „namjesti i utvrdi“.¹³³ Iz izvora nije razvidno što se dogodilo s Prozorom, ali u srpnju je Tržački predložio uništenje Pustog Perušića. Isprva mu je naređeno da do carske odluke miruje, ali vladar je, nakon što intervencija kod budimskog vezira nije urodila plodom, dopustio da Tržački i senjski natkapetan demoliraju Pusti Perušić. Daljnje provale na osmanski teritorij nisu bile dopuštene.¹³⁴

U srpnju 1642. Osmanlije su izvršili jedan veći vojni upad, ali su kod Slunja, Zvečaja i Hojsićeva Kaštela odbijeni. Manji osmanski odred od 120 konjanika, pod zapovjedništvom Mustaj-bega Husumovića, upao je i na prostor Oštarije, ali su također odbijeni. Napad je suzbio ogulinski poručnik Martin Mogorić, koji je tada s 40 konjanika i 30 strijelaca čuvao poljodjelce koji su želi proso. U sukobu koji je uslijedio, Mogorićeva postrojba likvidirala je do 30 Osmanlija, otela nešto konja te krenula preko zasjeke u potjeru. U trenutku pisanja izvještaja nisu se još znali rezultati potjere.¹³⁵

Na kraju su Pusti Perušić demolirale krajiške postrojbe kojima je zapovijedao Gašpar Frankopan Tržački, sin zapovjednika Hrvatske krajine.¹³⁶ Zanimljivo je da su uništavanje Starog Perušića u svojim radovima spomenuli i Pavao Ritter Vitezović i Juraj Rattkay. Vitezović je tako u svom spjevu taj čin opisao sljedećim stihovima:

¹³¹ Isto, mikrofilm D-1949, br. 7, travanj 1642.

¹³² Isto, br. 1, svibanj 1642.

¹³³ Isto, kut. 8, svežanj 18, Graz, 22. lipnja 1642, 704-705. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na vladara.

¹³⁴ Isto, mikrofilm D-1949, br. 7, svibnja 1642.

¹³⁵ Isto, kut. 8, svežanj 18, Graz, 19. srpnja 1642, 709. Dvorsko ratno vijeće u Grazu na vladara.

¹³⁶ LOPAŠIĆ 1879: 190.

„1642. Tvrđu perušićkū barbarin obnovi za se
Da bi se mogao lakše po gâčkōme kretati polju.
Gašpar Tržački potom osvoji tvrđu i posve
Razori nju, što će znatno ublažiti buduće štete.
Odmah se na početku boriti valja, jer pošto
Bolest se proširi tijelom, liječiti tada je kasno.“¹³⁷

Juraj Rattkay u svojem je dijelu detaljnije opisao rušenje Pustog Perušića. On navodi da su Osmanlije „nakon zajedničkog vijećanja došli na zamisao da iščiste ruševine stare perušićke utvrde, razvaljene pukotine na zidovima i rupe ispune novom gradnjom, samu utvrdu učvrste živežom, nasipom, i vojnom stražom, pa će biti prikladno mjesto da se s njega naširoko napada cijeli kraj i kršćani neće moći živjeti sigurno, niti će imati prikladne prilike da provode odmazdu. Prihvativši se posla obavljali su ga u tišini, a za stražu su postavili dvije najprobranije čete iz cijele Like; tek nakon dvije godine našima su postale jasne neprijateljeve nakane“. Nakon nedvojbeno pretjerane tvrdnje da habsburška strana dvije godine nije primijetila građevinske aktivnosti u neposrednoj blizini, Rattkay nastavlja da su tada Otočani i Brinjani hitro poslali glasnike Tržačkom da pripazi jer „im Turci vise nad vratovima i, ako im se dopusti da dalje smještaju naseljenike, uskoro će cijela jadranska obala biti u najvećoj pogibelji; oni da na vrijeme dojavljuju opasnost u kojoj se nalaze i otvoreno o tome govore da ne bi, ako i drugi dospiju u opasnost, to bilo pripisano njihovoj krivnji.“¹³⁸ Tržački se navodno brinuo jer se „posao brzo obavljao i što kratkoća vremena sprečava da se stvar dojadi caru i drugim vojnim vođama“ te je promislio i odredio okupljanje vojske u Karlovcu, gdje „je ozbiljnim i odmjerenim govorom, zbog kojega se drži hrvatskim Tuli-jem, izložio stvar i osokolio sve da šćepaju oružje i liše utvrdu obrane.“ No, s obzirom na sve izloženo, teško da bi se Tržački samostalno odlučio na takav čin bez konzultacija te dopuštenja viših instancija i vladara. Nakon što je okupljena vojska „oduševljeno“ prihvatila poziv i krenula u akciju, na pola puta, na Kapeli, Vuk Frankopan Tržački zapovjedništvo je predao sinu Gašparu. Rattkay nastavlja: „Kad je već zašlo sunce, stigli su do podnožja brežuljka u blizini utvrde, i proveli su cijelu noć proučavajući način na koji bi je mogli osvojiti, svjesni da nemaju ratnih strojeva: a inače su držali da je izložiti gola prsa vatrenim kopljima i presmiono i preopasno. Gašpar, koji je dobar glas o sebi već stekao u ranijim bitkama, govorio im je da se ne boje opasnosti, nego, ako su muškarci, da moraju biti srčani, te da ih u tom ne smije ništa spriječiti; i da trebaju imati pred očima koliko će zaraditi sramote i štete ako ne osvoje utvrdu, a koliko opet slave, koliko besmrtnog spomena i, dakle, koristi, ako je osvoje.“¹³⁹ Prema mišljenju Gašpara

¹³⁷ RITTER VITEZOVIĆ 2019: 77.

¹³⁸ RATTKAY 2001: 264.

¹³⁹ Isto: 264-265.

Frankopana Tržačkog, utvrdu je bilo najbolje srušiti „ako bi sa sobom donijeli kuke, velike sjekire, i drugo željezno oruđe, pa da staru gradnju, ondje gdje je vezana novim zidom, podriju na više mjesta, i da, nakon što se otvori i razvali zid, jedan dio vojnika uđe, a drugi dio, smješten kod otvora za prozore koji čuvaju mjesto, duljim puškama sprečava i uklanja branitelje.“ Taj naum započeo je u zoru i izvršen je u roku od dva sata. Svi osmanski branitelji, osim četvorice, likvidirani su, dok su s habsburške strane devetorica ranjena, i to „više od zida i otpale građevne tvari s ruševine nego od neprijateljeve vrline“. Nakon osvojenja Pustog Perušića, utvrda je srušena sa zemljom.¹⁴⁰

Na kraju promatranog razdoblja Osmanlije su 1645. ponovno namjeravale zauzeti Cetin.¹⁴¹ I tu destrukciju opisuje Juraj Rattkay, navodeći da je Gašpar Frankopan Tržački „razorio utvrdu nekadašnje obitelji Frankopana Cetinskih, a njezinoj vlasti nekad je podlijegala cijela pokrajina koju zovu županijom. Ondje su, naime, Turci, koji su već smjestili svoje naseobine, kada su preko nekih glasnika doznali da dolazi Frankopan, napustili postaje i pobjegli iz svih naseobina.“¹⁴² Taj je čin također opjevao Pavao Ritter Vitezović, i to ovim stihovima:

„Gašpar Tržački oplijeni cetinsku utvrdu tada,
Kuju je oteo Turcima, potom Zavalje cijelo
S mnogim selima orobi, tisuću dvjesto još duša
Kršćanskih otkupi te se odāndē vrati u slāvi.
Tada utvrde Turci Kremen, a Kārlovac naši.
Ali Mlečani, boječ se silno turskoga bijesa,
Ninu, kraljevskom sjedištu mojih, srušise ziđe.
Tako se sreća stvari na krugu mijenja zemaljskōm,
Da bi na koncu svima istom zaprijetila smrću.“¹⁴³

Vitezović i u svojoj *Kronici* navodi da su Osmanlije iste godine utvrdile „Kremen Grad na Horvatszke Zemlye“.¹⁴⁴ Treba spomenuti da je u kolovozu 1645. u požaru izgorio Otočac s utvrdom i turnjem.¹⁴⁵ Izgleda da grad dugo nije bio (u potpunosti) obnovljen jer još u srpnju 1647. Tržački javlja da su stanovnici spaljena Otočca namjeravali spasiti živote odlaskom u *Crabatischen oder*

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ LOPAŠIĆ 1943: 156.

¹⁴² RATTKAY 2001: 265.

¹⁴³ RITTER VITEZOVIĆ 2019: 78.

¹⁴⁴ ISTI 1744: 189.

¹⁴⁵ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1949, br. 9 i 11, kolovoz 1645. Kranjski staleži bili su spremni poslati 1500 rajnskih guldena te zidare i radnike za obnovu grada. Isto, br. 1, rujan 1645; listopad 1645.

Wündischen Landt.¹⁴⁶ Takva tragedija dodatno je usložnila obrambenu situaciju na Hrvatskoj krajini.

Osmanlije su zatim i 1646. pokušali zauzeti Cetin pa je slunjski poručnik Petar Hranilović u svibnju te godine učinio *protestation* zbog osmanskog obnavljanja utvrde jer je to u najveću opasnost dovodilo Slunj.¹⁴⁷ To se nastavilo i do kolovoza, nakon čega, navodi Lopašić, „na Vukov zahtjev paša privoli da se razvali te ostade pust“.¹⁴⁸ Istog je mjeseca Tržački javio vladaru o velikom okupljanju osmanske vojske pod zapovjedništvom bosanskog paše te da je osmanski zapovjednik Brekovice jakom posadom zaposjeo praznu utvrdu Furjan, jednu njemačku milju udaljenu od Slunja. Vladar je Tržačkom ponovno naredio oprez i održavanje prikladne komunikacije.¹⁴⁹ Tada su Osmanlije pokušale zauzeti i Hresno.¹⁵⁰ Na kraju će ipak biti primorane privremeno odustati od zaposjedanja Hresna i Furjana. Time je okončan promatran period u kojem su Osmanlije, mimo odredaba mirovnog sporazuma i bez velikih ratnih operacija, zauzele velik dio do tada nezaposjednutih utvrda na ničijoj zemlji, koje su ranije bile u sastavu Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva. Iako je i kasnije dolazilo do teritorijalnih promjena, upravo su u ovom razdoblju ustanovljene pogranične pozicije, koje će se na promatranu prostoru dobrim dijelom zadržati sve do današnjih dana.

¹⁴⁶ Isto, mikrofilm D-1950, br. 9, srpanj 1647.

¹⁴⁷ Isto, br. 6, svibanj 1646.

¹⁴⁸ LOPAŠIĆ 1943: 139.

¹⁴⁹ HR-HDA, Croatica, mikrofilm D-1950, br. 6, svibanj 1646; LOPAŠIĆ 1943: 110.

¹⁵⁰ HR-Isto, kolovoz 1646; br. 1, rujan 1646.

Bibliografija

Neobjavljeni izvori

Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 300a, kut. 500; fasc. 167, kut. 294.

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA)

HR-HDA-913. Zbirka preslika na papiru, Croatica et Vindica, Croatica, kut. 7 i 8, svežanj 15, 17, 18.

HR-HDA-913. Zbirka preslika na papiru, Croatica et Vindica, Croatica, mikrofilm D-1914, D-1943, D-1945, D-1946, D-1947, 1949, D-1950.

HR-HDA-913. Zbirka preslika na papiru, Croatica et Vindica, Vindica, mikrofilm D-2010.

Objavljeni izvori

LOPAŠIĆ, Radoslav. 1884. *Spomenici Hrvatske krajine*. Knj. I. Zagreb: JAZU.

LOPAŠIĆ, Radoslav. 1885. *Spomenici Hrvatske krajine*. Knj. II. Zagreb: JAZU.

LOPAŠIĆ, Radoslav. 1892. Spomenici Tržačkih Frankopana. *Starine XXV*: 201-332.

Literatura

BALLAGI, Aladár. 1884. *Wallenstein's Kroatische Arkebusiere 1623-1626*. Budimpešta.

BAUER, Ernest. 1941. *Hrvati u Tridesetogodišnjem ratu*. Zagreb: Matica hrvatska.

CEVRIOĞLU, Mahmut Halef. 2015. Ottoman Policy toward Central Europe during the Thirty Years' War and the Swedish Embassy to Constantinople (1632-1633). M. A. Thesis, Boğaziçi University.

CEVRIOĞLU, Mahmut Halef. 2016. The Peace Treaties of Gyarmat (1625) and Szöny (1627). *Journal of Aegean and Balkan Studies 2/2*: 67-86.

FODOR, Pál. 1981. Bauarbeiten der Türken an den Burgen in Ungarn im 16-17. Jahrhundert. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 25/1*: 55-88.

GÉVAY, Antal. 1837a. *At 1625-diki május' 26-dikán költ Gyarmati békekötés' czikkelyei, deákül, magyarúl és törökül*. Beč.

GÉVAY, Antal. 1837b. *Az 1627-dik évi september' 13-dikán költ Szöny békekötés' czikkelyei, deákül, magyarúl és törökül*. Beč.

HERKOV, Zlatko. 1977. Prinosi za poznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti JAZU 8*: 207-208.

HORVAT, Zorislav. 1992-1993. Oštarije – Crkva Blažene Djevice Marije od Čudesa. *Godišnjak zaštite spomenika Hrvatske 18-19*: 119-140.

HREN, Filip. 2017. *Hrvatski staleži i Vojna krajina u Tridesetogodišnjem ratu*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

IVIĆ, Aleksa. 1926. *Migracije Srba u Slavoniju*. Subotica: Srpska kraljevska akademija.

- KLAIĆ, Vjekoslav. 1916. Banovanje kneza Nikole Frankopana Tržačkoga (1617-1622). *Rad JAZU* 211: 93-261.
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1975. *Povijest Hrvata*. Knj. V. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- KRMPOTIĆ, Ljudevit. 1997. *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća*. Zagreb – Čakovec: Nakladni zavod Hrvatski zapisnik.
- KRUHEK, Milan. 1991. Granice Hrvatskoga Kraljevstva u međunarodnim državnim ugovorima (od mira na Žitvi 1606. do mira u Svištovu 1791.). *Povijesni prilozi* 10: 39-79.
- KRUHEK, Milan. 1997. Cetin – grad izbornog sabora kraljevine Hrvatske 1527. U *Cetin – grad izbornog Sabora Kraljevine Hrvatske 1527*, ur. Željko Šančić, 1-48. Karlovac: Karlovačka županija.
- KRUHEK, Milan. 2002. Cetin, Denkmal kroatischer Geschichte und der Fortifikationsbaukunst. *Povijesni prilozi* 22: 75-96.
- KRUHEK, Milan. 2004. *Povijesne granice Hrvatskog kraljevstva 1606.-1791*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Hrvatski državni arhiv.
- KRUHEK, Milan. 2013. Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527.-1689. godine. *Senjski zbornik* 40: 471-507.
- LASZOWSKI, Emilije. 1898. Izvjestaji Ivana Pieronija o hrvatskim krajiškim gradovima i mjestima. *Starine JAZU XXIX*: 12-32.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. 1879. *Karlovac*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. 1895. *Oko Kupe i Korane*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. 1943. *Bihać i Bihaćka krajina*, Zagreb: Matica hrvatska.
- MOAČANIN, Fedor. 2016. *Radovi iz povijesti Vojne krajine*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“.
- PÁLFFY, Géza. 2010. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526.-1711.)*. Samobor: Meridijani.
- PÁLFFY, Géza. 2013. Crisis in the Habsburg Monarchy and Hungary, 1619-1622: The Hungarian Estates and Gábor Bethlen. *Hungarian Historical Review* 4: 733-760.
- PETRINEC, Tomislav. 1992-1993. Grad Otočac – pregled povijesno-urbanog razvitka. *Godišnjak zaštite spomenika Hrvatske* 18-19: 103-118.
- RATTKAY, Juraj. 2001. *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- ROTHENBERG, Gunther Erich. 1960. *The Austrian Military Frontier in Croatia, 1522-1747*. Urbana: The University of Illinois Press.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan. 1874. *Borba Hrvatah u Tridesetogodišnjem ratu*. Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta.
- SMIČIKLAS, Tadija. 1879. *Povijest Hrvatska*. Zagreb: Poučna knjižnica Matice hrvatske.
- STANIĆ, Damir. 2018. *Tko su bili ti „strašni Hrvati“?*. Katalog izložbe. Štrigova: Hrvatski državni arhiv – Državni arhiv za Međimurje.
- STANIĆ, Damir. 2020. *Bihać kao sjedište Bihaćke kapetanije i slobodni kraljevski grad*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- SUTTER FICHTNER, Paula. 2008. *Terror and Toleration. The Habsburg Empire Confronts Islam, 1526–1850*. London: Reaktionbooks.
- ŠARIĆ, Marko. 2010. *Vlasi na Tromeđi: Suživot u sukobima u graničnim društvima i kulturama Morlakije (16.-17. stoljeće)*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- ÚJVÁRY, Zsuzsanna J. 2007. A Muslim Captive's Vicissitudes in Ottoman Hungary (Mid-Seventeenth Century), U *Ransome Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth – Early Eighteenth Centuries)*, ur. Pál Fodor, Geza David, 141-167. Leiden – Boston: Brill.
- VADAS, András. 2014. A River Between Worlds: Environment, Society and War Along the River Raab/Rába (c. 1600-1660). U *Man, Nature and Environment between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*, ur. Petar Štih, Žiga Zwitter, 242-258. Ljubljana: Zbirka Zgodovinskega časopisa 48.
- VALENTINITSCH, Helfried. 1974. Die Steiermark, Ungarn und die Osmanen 1606-1662. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 65: 93-128.
- RITTER-VITEZOVIĆ, Pavao. 1744. *Kronika aliti Szpomenek vszega sveta vekov*. Zagreb.
- RITTER-VITEZOVIĆ, Pavao. 2019. *Dva stoljeća uplakane Hrvatske*. Zagreb: Matica hrvatska.
- WEISE, Michael. 2017. Gewaltprofis und Kriegsprofiteure. Kroatische Söldner als Gewaltunternehmer im Dreißigjährigen Krieg. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 68: 278-291.
- WEISE, Michael, 2019. Die kaiserlichen Kroaten im Dreißigjährigen Krieg, U *Vor 400 Jahren. Der Dreißigjährige Krieg*, ur. Robert Rebitsch, Lothar Höbelt, Erwin A. Schmidl, 107-115. Innsbruck: Innsbruck University Press.
- WEISE, Michael. 2020. Mobilität, Geschwindigkeit und Gewalt – die kroatischen Reiter in Brandenburg und Sachsen, U *Halb Europa in Brandenburg. Der Dreißigjährige Krieg und seine Folgen*, ur. Matthias Asche, Marco Kollenberg, Antje Zeiger, 80-94. Berlin: Lukas Verlag.
- WILSON, Peter H. 2009. *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*. Cambridge: Harvard University Press.

The Ottoman Occupation of Abandoned Fortifications along the Croatian and Littoral Border from the 1620 to 1640s

After more than a century of expansion, the Ottoman advance into Hungarian-Croatian territory was finally halted during the Long Turkish War of 1593-1606, i.e., after the conclusion of the Peace of Zsitvatorok in 1606. From that moment onward, the border zone between the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire became more stable and did not endure major territorial changes until the beginning of the Great Vienna War of 1683-1699. However, although no major territorial shifts occurred until the 1680s, there was still some territorial adjustments on both opposing sides. Even though such changes were not considered insurmountable problems sufficient to break the peace agreement and spark open warfare, they had great socio-political significance from the Croatian standpoint.

From the 1620s to the 1640s, the Ottomans occupied a series of abandoned fortifications between opposing empires adjacent to the Croatian Military Frontier, which, according to the Zsitvatorok Treaty, had to be completely abandoned. This development caused quite a stir among the Habsburgs, heavily burdened by the conflicts of the Thirty Years War (1618-1648), and then prompted a limited Habsburg military response. In this paper I shall analyse the manner in which this Ottoman expansion unfolded and the reactions from the Habsburg side.

Keywords: Habsburg Monarchy, Ottoman Empire, 17th century, Croatia, Croatian Military Frontier, Littoral Military Frontier, Kordun, Lika, Bosnian Military Frontier, border zone, fortifications, expansion, peace treaty

Ključne riječi: Habsburška Monarhija, Osmansko Carstvo, 17. stoljeće, Hrvatska, Hrvatska krajina, Primorska krajina, Kordun, Lika, Bosanska krajina, pograničje, utvrde, ekspanzija, mirovni ugovor

Damir Stanić
Hrvatski državni arhiv
Odsjek za starije i vojno arhivsko gradivo
HR-10000 Zagreb
dstanic@arhiv.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2021.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*